

Unga romers situation – en intervjustudie

Ungdomsstyrelsen

Rapport till Delegationen för romska frågor

FÖRORD

Ungdomsstyrelsen har på uppdrag av Delegationen för romska frågor genomfört en studie om unga romers livssituation. Denna rapport har tagits fram som ett underlag till det slutbetänkande som Delegationen redovisar för regeringen i december 2009.

”Delegationen avser att genomföra en intervjustudie med unga vuxna romer och deras syn på tidigare skolgång, arbetsmarknad och framtid. I samband med studien ska en beskrivning av hur kommuner arbetar med tillsynsansvaret för unga under 18 år som ej går i gymnasieskola. En enkätstudie med uppföljande intervjuer med företrädare för ett urval kommuner ska genomföras med fokus på om och hur dessa kommuner arbetar med den romska gruppen.” (Ur Delegationens uppdragsbeskrivning till Ungdomsstyrelsen)

Den första delen av studien utgörs av djupintervjuer med unga romer om utbildning, arbete och framtid. Därefter följer en enkätstudie med företrädare för ett urval kommuner om det kommunala uppföljningsansvaret för ungdomar mellan 16 och 20 år med fokus på unga romer. Den tredje delen av rapporten ger en kort bakgrund till det kommunala uppföljningsansvaret och kunskapsläget om unga utanför skola och arbete.

Det saknas statistik över unga romer i Sverige vilket betyder att vi inte har någon samlad bild över hur utbildningsnivå, arbetsmarknad och hälsa ser ut för romska ungdomar i jämförelse med andra ungdomsgrupper. En annan utmaning är att variationen är stor bland Sveriges romer; det finns romska grupper som funnits i Sverige i 500 år men även nyanlända romer. Deras respektive situation, förutsättningar och behov ser olika ut. Resultatet i rapporten ger trots detta fördjupade kunskaper om målgruppen. Det insamlade materialet ger en bild av de specifika omständigheter som formar unga romers livssituation.

Utmärkande för studien är att unga romer själva kommer till tals om sin egen livssituation. Majoritetssamhällets förhållande till romer präglas fortfarande av stereotypa föreställningar. Samtidigt befinner vi oss i en förändringstid där romer organiserar sig i en mycket större utsträckning än tidigare. Detta är något vi på Ungdomsstyrelsen kan se genom vårt uppdrag att fördela statsbidrag till nationella minoriteter. Dessutom har vi en minoritetslagstiftning som bryter ny mark och i en färsk proposition föreslås en fördjupning och utveckling av den nationella minoritetspolitiken. Tydligast kanske ändå förändringarna avspeglas i unga romers berättelser. När de berättar om vilka erfarenheter som har präglat deras livsval och strategier så tränger ett ljus av framtidstro fram.

Ammar Makboul på Ungdomsstyrelsen har varit projektledare för studien. Han har arbetat tillsammans med en arbetsgrupp där Torgny Sandgren, Maria Sundbom Ressaissi, båda Ungdomsstyrelsen, och docent Paulina de los Reyes har ingått. Paulina, som har sin bakgrund på Uppsala universitet, har varit huvudförfattare till rapporten.

En intern referensgrupp på Ungdomsstyrelsen har också lämnat värdefulla bidrag till rapporten. I referensgruppen har Maria Nyman, Susanne Zander och Tiina Ekman ingått.

Anders Kassman, fil.dr i sociologi, har anlåtats som expert för att ta fram en kort översikt av kunskapsläget om unga utanför skola och arbete.

Tack till Rosario Taikon som hjälpt oss med att rekrytera intervjupersoner och till Laila Anani som transkriberat intervjuerna och bistått i kontakterna med kommunerna.

Per Nilsson,
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Fredrik Wikström,
chef, Enheten för organisationsstöd

Sammanfattning och slutsatser

Ungdomsstyrelsen har de senaste åren gett ut en rad olika rapporter om ungas utanförskap, hälsa och etablering vilka finns återgivna i referenslistan. Här ges en sammanfattning av de viktigaste resultaten i denna studie samt ett antal slutsatser och rekommendationer som baserar sig på myndighetens samlade kunskaper och erfarenheter på området.

Minoritet i majoritetssamhället

Ungdomarnas skiftande erfarenheter och strategier utmanar föreställningen om romer, och romska ungdomar, som en enhetlig grupp. Utifrån studiens resultat kan vi se att unga romer befinner sig i skärningspunkten mellan föräldrarnas och majoritetssamhällets förväntningar. Ungdomarna visar stort intresse för att utveckla identiteter som ger utrymme för både bevarandet av den romska kulturen och delaktighet i samhället på likvärdiga villkor.

Det finns en mängd olika strategier för unga romer att hantera sin nuvarande livssituation. Att inte tala om att man är rom och att gå ut och in i den romska identiteten är strategier som används och väcker starka känslor. Familj och släkt beskrivs som ett betydelsefullt skyddsnet inte minst i krissituationer. Unga romer har bristande tillit för myndigheter.

Det är viktigt att romer ges möjlighet att föra sin egen talan. Det är också viktigt att uppmärksamma könsrelaterade skillnader inom gruppen och att ta vara på den mångfald av erfarenheter, önskemål och livsval som dessa ungdomar ger uttryck för. Här har möjligheten att organisera sig för att verka för sin grupps kultur, språk, identitet och rättigheter en viktig betydelse. I Ungdomsstyrelsens uppdrag att fördela statsbidrag till nationella minoriteter ser vi ett ökat intresse från den romska minoriteten att organisera sig. När det gäller romska ungdomar kan vi se ett behov av stödjande insatser. Här finns det utrymme för nya initiativ som utgår från deras förutsättningar. Ungdomsstyrelsens samlade erfarenheter av stöd till ungdomsorganisationer kan bidra till att stärka unga romers inflytande.

Utbildning och arbetsliv

Bland ungdomarna som deltog i studien fanns det en stor insikt om behovet av utbildning för att kunna få jobb och förverkliga framtidsdrömmar. Vi vet att övergången mellan skolan och arbetslivet är särskild problematisk för ungdomar som saknar förebilder, vägledning eller ett nätverk. Utifrån den här studien och Ungdomsstyrelsens samlade kunskaper, anser vi att följande faktorer är angelägna för att förbättra unga romers situation:

- Alternativa vägar till utbildning och etablering i arbetslivet samt ett erkännande av erfarenheter i andra lärmiljöer.

- Stöd i läsläsning på skolan eller i andra miljöer efter skoltid, exempelvis fritidsgården, eftersom vi vet att trångboddhet är vanligt bland ungdomsgrupper i liknande situation. Behovet kan även uppstå på grund av bristande stöd hemma.
- Stärk modersmålsundervisningen i skolan eftersom kunskaper i modersmålet är viktiga för ungdomars självkänsla och utveckling i skolan.
- Motverka mobbing i skolan eftersom mobbing kan senarelägga en individs etablering med många år, i synnerhet när det påverkar självkänslan hos ungdomar som redan befinner sig i en utsatt situation.
- Studie- och yrkesvägledningen behöver utvecklas med utgångspunkt i unga romers förutsättningar och behov.
- Lärare behöver få grundläggande kunskaper i vad Sveriges fem nationella minoriteter har för status och rättigheter enligt lagstiftningen.
- Människorätsfrågor och minoritetsfrågor behöver komma in på skolschemat i större utsträckning. Värderingsövningar är i sammanhanget ett bra sätt att höja kunskapen om de nationella minoriteterna.
- Att oftare få samtala om politik och samhällsfrågor i skolan leder till ett ökat samhällsengagemang även utanför skolan.
- Unga föräldrar behöver få stöd i grund- och gymnasieskolan så att de kan avsluta sina studier. Alltför ofta lämnar unga föräldrar sin utbildning redan i grundskolan. Därför behövs tydliga riktlinjer för skolan när det gäller unga föräldrar.
- Unga romer delar andra ungdomars svårigheter när det gäller jobb och även när det gäller drömmar om självförverkligande och behov av eget handlingsutrymme. Samtidigt är det viktigt att inte blunda för den diskriminering som unga romer ofta möter. En viktig förutsättning för att förbättra unga romers situation är att i enlighet med lagstiftningen utarbeta aktiva åtgärder som motverkar diskriminering.
- Det behövs riktlinjer för kommunerna om det kommunala uppföljningsansvaret så att unga har lika möjligheter och rättigheter oberoende av vilken kommun de råkar bo i. I dagsläget är det svårt att identifiera var ansvaret ligger i kommunen eftersom kommunerna gör på olika sätt.

Kommunens uppföljningsansvar

Studiens resultat visar att det finns en potential att utveckla kvaliteten i uppföljningsansvaret genom att koncentrera insatser till de grupper som är utsatta. Insatser kan göras inom skolans område, men även inom fritidens och kulturens område. Det är särskilt viktigt att ta hänsyn till de nationella minoriteternas särställning och lagstiftade rättigheter.

Gemensamt för kommunaltjänstemän som svarat på enkäten och som intervjuats per telefon är att de ser sin uppgift i mötet med romska ungdomar att behandla dem som alla andra. Tjänstemännen som deltog i studien gav uttryck för att de ogärna särbehandlar romska ungdomar då de anser att det kan förstärka stigmatiseringen och utanförskapet. I den mån som minoritetslagstiftningen var känd kunde de som deltog i studien sällan beskriva på vilket sätt som lagstiftningen påverkade dem i sitt arbete. Principer och förhållningssätt kring lika behandling tycks vara djupt rotad och kunskapen om minoritetens särskilda ställning och rättigheter relativt låg.

En viktig iakttagelse är att det i kommunerna, med få undantag, saknas strategier och handlingsplaner för att förbättra unga romers livsvillkor. Som tidigare nämnts visar studien att det generellt sett kan vara svårt att identifiera de funktioner i kommunen som ansvarar för det kommunala uppföljningsansvaret. Ungdomsstyrelsen anser att det finns stora möjligheter att utveckla stödet till romska ungdomar genom att arbetsförmedlingen, skolan och kommunen samordnar sina insatser.

Avslutningsvis kan Ungdomsstyrelsen konstatera att forskningen och aktuell kunskap om romers livssituation i allmänhet och romska ungdomar i synnerhet är begränsad. Här behövs vidare studier som kan fördjupa bilden av de förhållanden som romer lever under. Kunskap som kan ge underlag till nya initiativ för, av och med romer.

Innehåll

FÖRORD	2
SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	4
Minoritet i majoritetssamhället	4
Utbildning och arbetsliv	4
Kommunens uppföljningsansvar	6
INLEDNING	9
Syfte	9
Ungdomspolitiska premisser.....	9
Kunskapsöversikt om unga romers livssituation	10
Utgångspunkter och perspektivval	14
Tillvägagångssätt.....	15
En kvalitativ analys.....	16
Tillförlitlighet och generaliserbarhet.....	17
BERÄTTELSE OM ROMER	18
Problembilder	19
Delaktighet och inflytande	19
Utbildning och skolan.....	20
Föräldrarnas oro.....	20
Generationskonflikter?	21
Att inte komma in i samhället	22
Kontinuitet och förändring	22
Sammanfattning	23
UNGA ROMER BERÄTTAR	23
Om den romska identiteten.....	24
Kontinuitet och förändring	28
Arbetsliv, sysselsättning och försörjning.....	32
Erfarenheter av skolan och syn på utbildning.....	40

Vad säger de intervjuades berättelser om romska ungdomars situation?	46
KOMMUNERNAS ARBETE MED UPPFÖLJNINGANSVARET	47
Ett individbaserat arbetssätt.....	48
Skillnader mellan unga kvinnor och unga män.....	49
Arbetsmarknadsläget.....	50
Den romska gruppen och kunskaper om romers rättigheter	51
Kommunerna om ”arbetsgivarnas attityder”	52
Romska rättigheter och kommunernas arbete – summering	53
AVSLUTANDE REFLEXIONER. VAD KRÄVS FÖR ATT FÖRBÄTTRA UNGA ROMERS SITUATION?	54
REFERENSER	58
Fördjupningslitteratur	59
BILAGOR	60
Kunskapsöversikt om unga utanför arbete och skola av Anders Kassman	60
Bakgrund.....	60
Är unga utanför ett problem?	61
Vilka riskerar att drabbas?.....	62
Förslag för att komma till rätta med problemet	63
Marginaliseringsprocesser och nätverksrekrytering	64
Unga romer och det kommunala uppföljningsansvaret	65
Referenser	65
Intervjuguide till unga romer	67
Enkäten till kommunerna	67
Uppdraget till Ungdomsstyrelsen från Delegationen för romska frågor	69
Avtalets projektplan – bilaga i kontraktet.....	74

Inledning

Syfte

Undersökningens syfte är att ta fram kunskap om, analysera och belysa romska ungdomars situation dels utifrån ungdomarnas egna berättelser och problembilder och dels utifrån kommunernas arbete med unga romer. Viktiga frågor i sammanhanget är hur ungdomarna själva beskriver sin situation och vilka problembilder som kan skönjas utifrån ungdomarnas erfarenheter av skola, arbete och fritid. Ytterligare en viktig fråga är hur kommunerna uppfyller uppföljningsansvaret för unga som varken studerar eller arbetar.

Ungdomspolitiska premisser

Utgångspunkter för regeringens ungdomspolitik är att: "Ungdomar ska ha verklig tillgång till välfärd och verklig tillgång till inflytande". För att förverkliga dessa mål är det därför viktigt att ungdomarnas situation analyseras och följs upp inom fem huvudområden

- lärande och personlig utveckling
- hälsa och utsatthet
- inflytande och representation
- egen försörjning
- kultur och fritid

I förhållande till dessa områden är uppdragets räckvidd relativt begränsad eftersom det enbart omfattar skola, arbetsmarknad och framtid medan viktiga aspekter som inflytande, representation, hälsa och kultur faller utanför. Det innebär att den information som samlats in för denna studie bara i begränsad utsträckning kan ge en ungdomspolitisk belysning av unga romers situation och underlag för att uttala sig om dessa ungdomars tillgång till inflytande och välfärd. På ett principiellt plan är det dock viktigt att påpeka att undersökningens huvudfrågeställningar bör sättas in i ett vidare ungdomspolitiskt sammanhang, inte minst för att identifiera de mekanismer som möjliggör en negativ

särbehandling av romska ungdomar. Ett sådant perspektiv är också centralt för att formulera strategier som kan bidra till att främja likvärdiga villkor för alla ungdomar oavsett bakgrund eller grupptillhörighet.

Kunskapsöversikt om unga romers livssituation

Det finns många utredningar som fokuserar på romers levnadsvillkor och särskilt på den romska gruppens förhållande till den svenska staten (Palosuo 2008). Merparten av dessa studier har haft ett antropologiskt eller socialpolitiskt perspektiv och intresserat sig för den romska gruppens särart och särskilt för de sociala problem som uppstår i mötet mellan denna grupp och majoritetssamhället (Montecino Parra 2002). Under de senaste åren har ny forskning tillkommit som problematiserar hur den kunskap om romer som producerats genom åren har påverkat processer som särskiljer denna grupp från resten av befolkningen. I Sverige har den vetenskapliga produktionen, särskilt inom socialt arbete, varit kopplad till en ambition att åstadkomma social förändring. I detta sammanhang har sociala interventioner riktade till problemgrupper legitimerats av experter som inte sällan upprepat gamla mönster och stereotyper om dessa grupper. Enligt forskaren Norma Montesino Parra (2002) har denna kunskap varit en viktig del i upprätthållandet av berättelser om romer som ett socialt problem.

Majoritetssamhällets intressen och forskningens fokus på sociala problem har också andra konsekvenser. Enligt Laura Palosuo (2008), som har gjort en inventering av forskning om romer på uppdrag av Delegationen för romska frågor, har problemperspektivet dominerat inom forskningen. En konsekvens av detta är att det finns stora kunskapsluckor beträffande romers levnadsvillkor och att viktiga kunskapsområden som exempelvis romsk kulturproduktion, historia och språk är relativt outforskade. Ytterligare ett problem är att majoritetssamhällets blick har varit tongivande för den kunskap som producerats vilket har påverkat de problembilder som har varit utgångspunkten för skildringar av romer genom åren. Utifrån Palosuos kartläggning kan man dra slutsatsen att det finns ett behov av forskning som belyser processer av identitetsformering bland romer. En annan viktig fråga är att undersöka hur olika grupper inom det romska kollektivet förhåller sig till den romska identiteten och positionen som minoritet.

I detta sammanhang är romska ungdomarnas situation särskilt intressant. Oftast är generationsfrågor frånvarande när skillnader inom den romska gruppen diskuteras. Heterogeniteten inom gruppen brukar associeras till kategorierna kelderash, kaale, resande, utomnordiska och nyanlända och till undergrupper inom dessa kategorier (se till exempel Palosuo 2008). Utifrån ett ungdomsperspektiv finns det dock anledning att uppmärksamma generationsskillnader inom den romska gruppen och även ungdomarnas specifika situation. Ett skäl är att ungdomar i allmänhet – inte bara romska ungdomar – befinner sig i en livssituation där frågor om identitet och tillhörighet är särskilt aktuella. Hur tänker romska ungdomar om sin identitet? Hur förhåller de sig till sin situation som minoritet? Ett annat skäl att fokusera på ungas identitetsformering är att barns och ungdomars erfarenheter som minoritet har stor betydelse för dessa gruppers självbild och framtida position i samhället. Vilka funderingar, förhoppningar och erfarenheter kan förknippas med positionen som rom och ung?

Studier om barn och ungdomars situation har ofta haft skolan i blickfånget. Enligt en undersökning som DO genomförde 2002-2003 fanns det oroande tecken på att det utanförskap som många romska barn upplevde i skolan var ett hinder för att dessa barn kunde tillgodogöra sig rätten till utbildning på lika villkor (DO 2004). Barnombudsmannens rapport *De vill att jag ska vara osynlig* (2005) identifierar även andra samhällsområden som problematiska. Berättelserna i rapporten visar att ungdomarna kände sig utpekade i medias beskrivningar. De blev också utsatta för misstänksamhet, diskriminering och kränkande särbehandling när de gick i affärer eller vistades i offentliga platser. Barnombudsmannens rapport ger också förslag på hur barnens situation kan förbättras. Bland annat menar Barnombudsmannen att det behövs en översyn av romska ungdomars situation i skolan och att romska elevers särskilda möjligheter till studie- och yrkesvägledning bör ses över. När det gäller bemötande bör könsvisa skillnader uppmärksammas. Det är också viktigt att uppmuntra romska ungdomar till högre studier (s 28).

Skolverkets rapport *Romer i skolan en fördjupad studie* (2007) ger viktig information om romska elevers skolsituation. Rapporten, som följer upp en rapport genomförd 1999, konstaterar att trots att åtta år har gått kvarstår många av de problem som identifierades då och de förslag som lämnades är bara delvis genomförda. Problembilden är dock inte entydig eftersom det finns stora variationer bland romska elever. Rapporten konstaterar att

det finns exempel som visar att skolans aktiva insatser ger resultat. Till exempel har skolornas uppsökande verksamhet bidragit till att motverka elevernas ogiltiga frånvaro. Att anställa assistenter med romsk bakgrund inom skolan har också gett positiva resultat. Ett problem är dock att dessa insatser ofta är kortvariga och saknar långsiktighet. En slutsats från rapporten är att "särskilda satsningar för romska elever är motiverade och bör ha en långsiktig karaktär" (s 9). Skolverkets rekommendationer betonar vikten av kontinuitet och uthållighet i arbetet för att förbättra skolsituationen för romska barn och av klara rutiner för att stödja elevers skolplikt. Ytterligare ett viktigt åtgärdsförslag är att säkerställa en trygg skolmiljö fri från diskriminering och trakasserier.

Skolverkets rapport ger flera rekommendationer som berör kommunernas ansvarsområde. Intensifierad uppsökande verksamhet, särskilda insatser för romska barn, statistik över elever som är berättigade till modersmålsundervisning, vuxenutbildningsalternativ är åtgärder som adresserar specifika hinder för romska barns/ungdomars möjligheter att tillgodogöra sig rätten till utbildning på ett likvärdigt sätt. I detta sammanhang är kommunens arbete med uppföljningsansvaret en nyckelfråga när det gäller stödet till ungdomar som varken arbetar eller går i skolan.

Kunskapen om kommunernas arbete med uppföljningsansvaret är dock fragmentarisk. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) genomförde en studie som presenteras i rapporten *Det kommunala uppföljningsansvaret – som kommunerna ser det* (2008). Även om rapporten inte specifikt berör romska ungdomars situation ger den viktiga insikter om hur kommunerna arbetar och vilka brister som finns.¹ Rapportens resultat pekar på en rad viktiga punkter. Uppföljningsansvaret berör en heterogen elevgrupp och därför är samverkan mellan olika enheter/förvaltningar inom kommunen av stor betydelse. Det behövs också insatser från flera myndigheter för att ge ungdomar förankring i arbetslivet. Samarbetet med Arbetsförmedlingen är särskilt viktigt. Rapportens författare betonar vikten av personalens förhållningssätt för att uppnå bra resultat. Ytterligare en viktig framgångsfaktor är tydliga politiska beslut och prioriteringar som kan ge bra förutsättningar för att fullfölja uppföljningsansvaret.

¹ En möjlig anledning till detta är att förordningen som reglerar kommunernas uppföljningsansvar (SFS 2006:30) innehåller ett förbud mot registrering av känsliga personuppgifter. Till dessa hör etniskt ursprung, politiska åsikter och religiös övertygelse.

En specifik fokus på romer i allmänhet, och delvis även på romska ungdomar, finns i tre nyutkomna rapporter som beskriver den romska gruppens situation och kommunernas arbete på lokal nivå. Rapporten *Romers situation i Malmö*² lyfter fram ett antal problembilder – romers svåra sysselsättningssituation, skolfrånvaro, ohälsa samt otillräcklig skolgång och utbildning – som visar på allvarliga brister i romers tillgång till välfärd. Rapporten visar också på några goda exempel. Till dem hör romska elevassistenter som gör en viktig insats i skolan.

I förstudien *Romers situation i Västerås* (2009) beskrivs förhållanden som till stora delar liknar Malmös. När det gäller ungdomar och barn kompliceras problembilderna av flera faktorer. Enligt rapporten drabbas barn och ungdomar hårt av föräldrarnas ekonomiska situation. Många föräldrar har till exempel inte råd att låta barnen delta i fritidsaktiviteter. Fattigdom uppges också vara ett skäl till att somliga ungdomar söker gemenskap i gäng som befinner sig i riskzonen för kriminalitet och missbruk. Ytterligare en belysning av unga romer i Västerås görs i studien *Unga romers situation i Västerås i egenskap av nationell minoritet* (2009). Uppsatsens författare identifierar ett antal problem rörande romska barns ställning som minoritet. Stigmatisering av romska ungdomar/barn inom skolan, avsaknad av kunskap om romer i läroplanerna, bristande tillgång till hemspråksundervisning är tecken på att romska barns rättigheter som minoritet inte beaktas. Ungdomarnas avsaknad av familjens stöd och skolans stigmatisering av romska elever bidrar till att förstärka dessa ungdomars marginalisering, hävdar författarna .

Kunskapsläget om romska ungdomars situation är långt ifrån fullständigt och många viktiga frågor återstår att besvaras, inte minst hur dessa ungdomars identitetsskapande processer formas i skärningspunkten för majoritetssamhällets anpassningskrav och föräldragenerationens förväntningar. En genomläsning av forskning och rapporter visar emellertid på återkommande problembilder och även på välunderbyggda åtgärdsförslag och rekommendationer. Under den nationella konferensen "Romer för romer" 2008 konstaterade en av deltagarna, Manuel Tan Martis:

"Det finns nog med rapporter som alla kommer till samma slutsats. Det är dags att göra vad man rekommenderar i alla dessa rapporter"

² Skriften är odaterad

Den frågan som inställer sig är vad för slags kunskap som kan åstadkomma förändring. En viktig slutsats från tidigare forskning och utredningsarbete är att förändringsarbetet måste ta sin utgångspunkt i romernas egna problembilder och erfarenheter. Ett viktigt steg i den riktningen är att skapa utrymme för att romska ungdomar att själva komma till tals.

Utgångspunkter och perspektivval

Utgångspunkten för studien är att ungdomarnas berättelser tillför viktig kunskap om sina levnadsvillkor och särskilt om de specifika problem som uppstår i övergången mellan barndom och vuxenliv. Att ha ett ungdomsperspektiv innebär i detta sammanhang en specifik fokus på unga människors möjligheter att påverka sin egen situation och utöva inflytande över sina livsvillkor. Utgångspunkten är att unga romer befinner sig både i ett särskilt livsskede och mitt i en identitetsskapande process i samspel med det omgivande samhälle och den vuxna generationen i den romska gruppen. Analysen utgår därtill från ett könsperspektiv som synliggör och problematiserar hur dessa identitetsskapande processer kopplas till könstillhörighet och till normativa uppfattningar om kvinnligt och manligt. Ur detta perspektiv är det viktigt att belysa och problematisera hur unga romers erfarenheter, livsval och handlingsutrymme relaterar till rådande föreställningar om kön såväl inom den egna gruppen som i det omgivande samhället.

En annan viktig utgångspunkt för undersökningen är en förståelse av romernas situation utifrån ett strukturellt diskrimineringsperspektiv. Med begreppet strukturell diskriminering åsyftas här en systematiskt negativ särbehandling som inte kan reduceras till enstaka händelser eller till vissa individers illvilliga handlingar (SOU 2005:41). En återkommande slutsats i tidigare forskning och utredningsarbete är att diskriminering mot romer förekommer på en rad samhällsarenor vilket bland annat innebär att erfarenheter av diskriminering har kommit att prägla relationen mellan den romska gruppen och majoritetssamhället (DO 2004, Montesino Parra 2002, Palosuo 2008). Diskrimineringen mot romer innebär således inte bara en ackumulerad erfarenhet av övergrepp och kränkningar. Den utgör också en del i vardagen i många romers liv.

Ur ett strukturellt diskrimineringsperspektiv är det möjligt att problematisera och förstå romernas situation utifrån en analys som beaktar ackumulerade erfarenheter av systematisk marginalisering, exkludering och kränkande behandling (de los reyes & Wingborg 2002, SOU 2005:41). Ett sådant perspektiv öppnar också för en kritisk granskning av normer och regelverk som utifrån stereotypa föreställningar och slentrianmässiga handlingar möjliggör diskrimineringen av romer. Av den anledning är det särskilt viktigt att uppmärksamma diskurser, berättelser och oreflekterade tillskrivningar som bidrar till att (åter)skapa stigmatiseringen av romer.

Tillvägagångssätt

Undersökningen bygger på tre typer av källmaterial: intervjuer med ett strategiskt urval av unga romer, intervjuer med nyckelinformanter samt enkäter och uppföljningssamtal med ungdomsansvariga inom ett urval kommuner.

- *Intervjuer med unga romer.* Undersökningen baseras i huvudsak på intervjumaterial med unga romer. Valet av intervjuer som materialinsamlingsmetod är i första hand kopplat till undersökningens syfte och frågeställningar. Metoden är särskilt lämplig eftersom den skapar utrymme för utförliga svar, fria associationer, resonemang och följdfrågor. Den ger möjlighet att beskriva hur informanterna tänker och agerar och även att förstå varför man gör det. Inom ramen för undersökningen har en fokusgruppintervju med åtta ungdomar genomförts. Därtill har tre ungdomar intervjuats individuellt. Sammanlagt har elva ungdomar mellan 16 och 26 år intervjuats. Av dessa har fem varit män och sex kvinnor. För att garantera informanterna anonymitet har inga uppgifter som kan leda till intervjupersonernas identifiering tagits med i rapporten.

- *Enkät och uppföljningssamtal.* Undersökningens andra del består av en kartläggning av kommunernas arbete med uppföljningsansvaret. Avsikten med denna del av undersökningen är att ge en deskriptiv belysning av kommunernas arbete och även att lyfta fram kommunernas erfarenheter och behov av kunskap och utvecklingsarbete. Eftersom vi saknar information om den romska befolkningens fördelning kommunvis har ett strategiskt urval gjorts. Urvalet består av ett sexton kommuner med en hög andel romska invånare eller

aktiva romska föreningar. För att kunna kartlägga kommunernas arbete med uppföljningsansvaret har ett frågeformulär skickats till de utvalda kommunerna (se bilaga 2). Kommunerna har också erbjudits att svara på formuläret per telefon. Uppföljningssamtal med vissa kommuner har gett fördjupade insikter i kommunernas arbete.

- *Intervjuer med nyckelinformanter.* Nyckelinformanter med anknytning till romska ungdomsorganisationer har intervjuats (fyra kvinnor och en man). Dessa informanter ger viktiga kunskaper om problembilder, resurser och problemhantering inom den romska gruppen. Informanternas kunskaper och erfarenheter ger viktig bakgrundsinformation och utgör därför ett komplement till det material som samlats in via individuella intervjuer och fokusgruppdiskussioner.

En kvalitativ analys

Undersökningen utgår från kvalitativa metoder. När det gäller analysen av unga romers problembilder syftar analysen till att identifiera de olika egenskaper (kvalitéer) som kännetecknar dessa ungdomars erfarenheter, strategier och förhållningssätt. Avsikten med en kvalitativ undersökning är dels att urskilja specifika omständigheter som präglar dessa ungdomars livsvillkor och dels att skapa utrymme för ungdomarnas egna berättelser och synpunkter. Detta är särskilt viktigt med tanke på att romer och i synnerhet romska ungdomar ofta har blivit föremål för andras beskrivningar men sällan haft möjlighet att föra sin egen talan (Montecino Parra 2002, Palosuo 2008). Ungdomarnas egna berättelser kan på så sätt bidra till att belysa erfarenheter och förhållningssätt som kan ge nya insikter om den situation dessa ungdomar befinner sig i samt kunskap om de resurser som dessa ungdomar mobiliserar för att kunna hantera sin livssituation.

Användningen av intervjuer som datainsamlingsmetod är en välbeprövad strategi för att få information om erfarenheter, företeelser och sammanhang där den befintliga kunskapen är otillräcklig eller obefintlig. Men intervjupersonernas berättelser kan också ge detaljerade beskrivningar av händelser, förlopp och omständigheter som formar människors erfarenheter och påverkat hennes ställningstaganden och strategier (Essed 2005). Genom att använda berättelser är det möjligt att följa upp en process, en idéutveckling eller ett

händelseförlopp. Med intervjuer är det också möjligt att fånga känslor, reflektioner, ambivalens och motsägelser. Alla dessa komponenter ger viktig information om problemets karaktär. Det är dock viktigt att påpeka att det inte finns några raka linjer mellan erfarenhet och berättelse. Det betyder att det som sägs i en intervju ska inte tolkas som en direkt avspeglning av ett faktiskt skeende (Ricour 1980). I linje med forskning som menar att människors berättelser är ett sätt att organisera och ge mening åt upplevda erfarenheter, ser jag intervjupersonernas berättelser som en meningsskapande process där upplevda händelser, iakttagelser och kollektiva minnen bearbetas och namnges. Intervjupersonernas berättelser representerar således ett sätt att återskapa en upplevd erfarenhet och ett försök att göra dessa erfarenheter begripliga i ett konkret sammanhang.

Unga romers berättelser belyser hur olika personer uppfattar och förhåller sig till sin egen situation i ljuset av det omgivande samhällets krav och föräldragenerationens förväntningar. Eftersom det handlar om en kvalitativ undersökning har ett strategiskt urval av intervjupersoner gjorts. Ett strategiskt urval syftar till att uppnå ett undersökningsunderlag som kan fånga problemets komplexitet genom att belysa dess olika beståndsdelar. Därför har intervjupersonerna valts med hänsyn tagen till variationer i erfarenheter och livssituation som kan förekomma bland romska ungdomar som tillhör de olika romska grupperna (kelderash, kaale, resande, utomnordiska och nyanlända). Dessa variationer kan delvis relateras till specifika drag hos olika romska grupper men också till skillnader i frågan om könstillhörighet, utbildningsbakgrund, civilstånd, bostadsort, medborgerlig status etc.

Tillförlitlighet och generaliserbarhet

I en kvalitativ undersökning är syftet att upptäcka mönster och företeelser samt att tolka och förstå intervjupersonernas livssituation i en given kontext. Utifrån detta perspektiv är undersökningens tillförlitlighet kopplad dels till ett systematiskt och transparent tillvägagångssätt under forskningsprocessen och dels till användningen av datainsamlingsmetoder som kan garantera ett mångfacetterande empiriskt underlag. Att kunna beskriva hur man har samlat in data och hur det bearbetats och tolkats är grundläggande för att kunna ge undersökningen "kommunikativ validitet". Det vill säga, att

ge läsaren möjlighet att bedöma om forskarens tolkningar är rimliga och rapportens slutsatser trovärdiga. Jag har därför valt att redovisa utförliga citat från intervjumaterialet och att i möjligaste mån återspegla de glidningar, skilda uppfattningar och olika tolkningar som förekommer i samtalet.

Det är dock nödvändigt att påpeka att de resultat som redovisas i rapporten inte kan överföras till andra grupper eller ses som generella beskrivningar av unga romers situation. Däremot kan dessa resultat bidra till en fördjupad förståelse av den komplexitet som präglar unga romers livsvillkor och särskilt av de variationer som förekommer inom gruppen. En sådan förståelse kan då eventuellt överföras till analysen av andra grupper som befinner sig i likartade situationer och sammanhang.

Det är viktigt att påpeka att inom ramen för denna undersökning har det inte varit möjligt att ta fasta på alla variationer som förekommer inom gruppen. De ungdomar som av olika skäl saknar kontakt med myndigheter, föreningar eller andra organisationer är också svåra att nå och detta har varit ett hinder för att få deras röster och berättelser. Ett annat problem är att ungdomar som har kommit till Sverige från andra länder inte alltid har hunnit lära sig svenska och därför inte har möjlighet att förmedla sina erfarenheter på svenska. En viktig avgränsning är därför att undersökningen inte har lyckats nå ut till de mest utsatta ungdomarna.

Trots dessa förbehåll ger det insamlade materialet en tillförlitlig grund för att ringa in viktiga problembilder. Utifrån de intervjuade ungdomarnas berättelser är det möjligt att identifiera de specifika omständigheter som formar dessa ungdomars levnadsvillkor och att förstå den komplexitet som finns bakom ungdomarnas livsval och strategier. Det tål att påpekas att studien inte på något sätt är uttömmande och att det återstår en rad frågor som bör undersökas närmare i framtiden.

Berättelser om romer

Det finns ett antal aktörer och organisationer som arbetar nära unga romer och deras familjer. Hos dessa aktörer finns viktiga kunskaper om samhällets insatser och även erfarenheter av praktiskt arbete med romska frågor. Dessa aktörers röster ger information

om dessa ungdomars situation men också om de problembilder som styr arbetet med romska ungdomar. Som en del i undersökningsarbetet har en rad nyckelinformatörer kontaktats och intervjuas för att ta del av de problembilder, erfarenheter och tillvägagångssätt som format frivilliga organisationer och myndigheters arbete med unga romer. Dessa informanter befinner sig inom olika områden och fyller olika funktioner inom den kommunala verksamheten, frivilliga organisationer och romska föreningar. Informationen spänner således över ett brett och varierande verksamhetsfält och utgår från olika perspektiv och olika roller (aktivisten, eldsjälarna, tjänstemannen). Denna variation ger möjlighet att fånga den komplexitet som finns både när det gäller ungdomarnas situation och samhällets insatser för dessa ungdomar. Gemensamt för alla informanter är dock att de har en lång erfarenhet av praktiskt arbete med romska ungdomar.

Problembilder

I samtal med nyckelinformanterna framträder en rad delvis överlappande problembilder. Det kan vara värt att notera att de personer som kontaktades i de allra flesta fall hade en mycket klar uppfattning om vad som är den/de viktigaste problem(en) som unga romer möter idag. Dessa problembilder grundades i informanternas erfarenhet av och kontakter med romska ungdomar. Eftersom dessa personer är verksamma inom olika områden är det möjligt att få en inblick över hur romernas situation uppfattas inom skilda samhällsarenor.

Delaktighet och inflytande

I samtal med en representant för en romsk organisation är ungdomarnas delaktighet och inflytande centrala frågor. Romernas bristande möjligheter att komma in i samhället och majoritetssamhällets oförmåga/ovilja att betrakta romer som fullvärdiga medborgare ses som ett stort hinder för att förbättra romernas levnadsvillkor. I samband med detta är kunskapen om romarnas rättigheter en viktig uppgift. En annan viktig uppgift är att informera om romernas kultur och historia samt att skapa arenor där romer kan stärka och utveckla sin position som etnisk minoritet.

Andra informanter lyfter också upp betydelsen av delaktighet och inflytande för ungdomar inom den romska gruppen. En informant menar att det finns en grundläggande konflikt

mellan unga människors individuella behov och äldre generationers krav och förväntningar. Kollektivets intresse har företräde inför individens behov menar informanten. Att unga kvinnor saknar kunskaper om sina rättigheter ses utifrån detta som särskilt allvarligt och som en viktig uppgift för föreningar, myndigheter och andra organisationer.

I frågan om delaktighet och inflytande finns det uppenbarligen två skilda problembilder. I den ena är det unga romers bristande delaktighet i samhället som står i fokus. Den andra riktar sökarljuset på romska ungdomars underordning inom den romska gruppen.

Utbildning och skolan

En återkommande problembeskrivning när det gäller unga romer är att de ofta har stora kunskapsluckor som följd av en ofullständig eller irreguljär skolgång. Enligt informanterna lämnar många skolan utan fullständiga betyg och det talas om skolk, omotiverad frånvaro med mera. Allt detta har negativa konsekvenser inte bara för ungdomarnas möjligheter att läsa vidare utan också för deras utsikter på arbetsmarknaden.

Det finns dessutom en kritik som gäller skolans oförmåga att stödja romska barn och underlätta skolgången. Det tas inte på allvar när barnen inte kommer och det accepteras att romska barn presterar mindre och har sämre resultat än andra barn. Avsaknad av förebilder i skolan ses som ett problem och man lyfter fram de lyckade resultat som har uppnåtts tack vara romska elevassistenter närvaro i skolan. Ett problem i detta sammanhang är att arbetet med romska barn inte prioriteras och att de satsningar som görs oftast är i form av tidsbegränsade projekt

Föräldrarnas oro

Ungdomarnas sysslolöshet är något som oroar föräldrarna, menar en av informanterna. När ungdomarna inte går i skolan eller arbetar ökar risken att de hamnar i dåligt sällskap, tar droger eller sysslar med kriminalitet. I första hand är det pojkar som anses vara i riskzonen eftersom flickor oftare än pojkar är hemma och passar små syskon eller äldre släktingar.

Andra informanter bekräftar att det finns fog för att vara orolig men har svårt att bedöma problemets omfattning. Frågan är dock om romska ungdomaren löper större risk än andra

att fastna i kriminalitet och marginalitet. Om detta stämmer är det angeläget att identifiera de faktorer som kan förklara varför dessa ungdomar i högre uträkning än andra befinner sig i riskzonen för kriminalitet och marginalitet.

Kopplingen mellan sysslolöshet och brottslighet bland romska ungdomar tycks vara en vanligt förekommande problembild. Den formuleras av oroliga föräldrar och upprepas av personer som arbetar med romska frågor.

Generationskonflikter?

Samtidigt som somliga informanter lyfter fram föräldrarnas oro ser andra den vuxna generationens krav och förväntningar som en hämsko för ungdomarnas möjligheter att leva ett eget liv. När ungdomarna måste ställa upp på de äldres krav kan det gå ut över andra förpliktelser, till exempel skolarbetet eller egna önskemål på fritidsaktiviteter. Föräldrarnas anspråk på barnens tid och engagemang är enligt dessa informanter en av de viktigaste orsakerna till romska barns svaga skolprestationer.

Andra informanter medger att den äldre generationen kan ha svårt att förstå de ungas behov och livssituation. Ett skäl till det är de stora förändringar som inträffat både när det gäller romers livsval och i samhället i stort. Föräldrarna följer inte med helt enkelt men detta är inte unik för den romska gruppen. Möjligen är generationsskillnaderna särskilt påtagliga bland romer. Många ur föräldragenerationen har till exempel inte haft möjlighet att gå i skolan berättar en informant.

Där vissa informanter ser en konflikt mellan en kultur som prioriterar kollektivet och ungdomarnas rättigheter som individ anser andra informanter att kollektivet utgör individens främsta (och ibland enda) trygghet. Grupptillhörigheten erbjuder ett skyddsnät när resten av samhället exkluderar eller marginaliserar. Det är också inom kollektivet som det är möjligt att skapa avstånd till majoritetssamhällets stigmatiserande blickar. Den romska gemenskapen uppfattas således både som ett fredat rum från majoritetssamhällets fördomar och ett skyddsnät i krissituationer.

Att inte komma in i samhället

Romernas särställning i det svenska samhället är också en av de problembilder som återkommer i samtalet med informanterna. Uppfattningarna skiljer sig åt i frågan om det handlar om ett självalt utanförskap eller om detta är påtvingat. I ungdomarnas fall är det emellertid fler som förknippar utanförskapet med majoritetssamhällets diskriminering. Förekomsten av diskriminering diskuteras bland annat i relation till svårigheter att få jobb eller praktikplatser för dessa ungdomar. Att romer diskrimineras tycks det inte råda något tvivel om. Inte heller om att diskrimineringen är systematisk och allmänt förekommande. När diskrimineringen tas upp i samtalet ses den främst som ett uttryck för okunskap eller seglivade fördomar mot den romska gruppen.

Diskrimineringens orsaker diskuteras emellertid sällan. I stället blir diskrimineringen en outtalad premis och en viss mån oproblematiserad omständighet när romernas svårigheter att komma in i samhället beskrivs. Det finns därför en risk att berättelser om romers utanförskap kan bidra till att bekräfta ett annorlundaskap som gör diskriminering osynlig.

Kontinuitet och förändring

Frågor om kontinuitet och förändring återkommer också i informanternas beskrivningar. Somliga betonar romernas traditionsbundenhet och särskilt dessa traditioners negativa effekter på ungdomarnas möjligheter att göra egna livsval. Tidiga giftermål och tidigt föräldraskap, föräldrar som inte prioriterar barnens skolgång eftersom de lever med andra värderingar är, enligt informanterna, exempel på romernas traditionella livsstil. I dessa problembeskrivningar framstår den romska kulturen inte bara som otidsenlig utan också som oföränderlig.

Andra informanter betonar den förändringsvilja som finns framför allt hos ungdomarna. Att man förhåller sig till traditionerna med viss flexibilitet är vanligt. Dessutom pågår ständiga förhandlingar om vilka traditioner som är värda eller möjliga att bevara menar informanten. Här spelar önskan att "ha samma rättigheter som alla andra" en viktig roll. Flexibilitet när det gäller klädsel, matlagning och även tystnaden om den romska identiteten är inte bara tecken på förändring. Det är också priset man får betala för att bli en del av samhället, menar informanten.

Sammanfattning

De problembilder som förmedlas av nyckelinformanterna är långt ifrån entydiga. Utifrån deras olika positioner lyfter dessa informanter fram olika aspekter i den situation som många ungdomar lever i. Trots betydande variationer och delvis motstridiga bilder är det möjligt att identifiera vissa centrala aspekter. Ungdomarnas *behov av stöd i skolan* är en av dem. Här pekar informanterna på brister både i skolans insatser och i föräldrarnas engagemang. Ett annat problem är *utanförskapet* och ungdomars svårigheter att hitta meningsfull sysselsättning eller lämpliga utbildningskanaler. Problembilderna är också klart könsrelaterade. Pojkarnas problem associeras i första hand till kriminalitet och missbruk medan flickornas problem är kopplade till tidiga giftermål och tonårsföräldraskap.

Informanternas uppfattningar om romsk kultur och tradition skiljer sig åt. Somliga informanter betonar traditionernas tyngd och oföränderlighet medan andra lyfter fram den trygghet som många finner inom den romska gemenskapen och den förändringsvilja som finns bland unga romer.

Unga romer berättar

Hur uppfattar unga romer sin egen situation när det gäller utbildning, arbete och fritid? Vilka erfarenheter har format dessa ungdomars problembilder och framtida strategier? För att få svar på dessa frågor har ett antal unga romer intervjuats både individuellt och i grupp. Avsikten har varit att fånga ungdomarnas egna berättelser och att ta del av de kunskaper och insikter som format dessa ungdomars livsval och strategier.

Genom att diskutera dessa frågor i en grupp har det också varit möjligt att följa upp ett samtal där deltagarna har möjlighet att ställa frågor till varandra och att ge olika perspektiv på de frågor som diskuteras. Under intervjuarbetet har jag använt ett semistrukturerat frågeformulär i syfte att skapa ett öppet samtal som kunde uppmuntra till berättelser, resonemang, egna tolkningar och erfarenheter. Tack vare intervjupersonernas generösa medverkan har jag kunnat samla en rik och mångfacetterad empiri som av tids- och utrymmesskäl bara delvis kan återges i rapporten.

I detta avsnitt kommer intervjumaterialet att presenteras och analyseras utifrån följande teman; romsk identitet, ungdomars syn på kontinuitet och förändring, arbete och försörjning, och utbildning. I texten kommer citat från intervjuerna att vara en röd tråd. Avsikten är att i möjligaste mån återge ungdomarnas egna beskrivningar och formuleringar.

Om den romska identiteten

Hur ser unga romer på sin identitet? Vad innebär det att vara ung och rom?

Intervjupersonerna svarar undantagslöst att de känner sig stolta över sitt romska ursprung.

Att vara rom förknippas med en särskild gemenskap och med en identitet att vara stolt över:

Jag är väldigt stolt över att jag är rom. Så det är många romer som när de får frågor om; vart kommer ni ifrån? Så säger de inte att de är romer, på grund utav att de vet att de inte får jobb, för att de är romer. Men jag tycker att man ska vara stolt över det man är, för om man säger någonstans att man inte är rom så förlorar man själva sin kultur och religion. Så jag är stolt och jag säger det men det försvårar väldigt mycket för mig då.

När unga romer beskriver den romska kulturen är ord som gemenskap, trygghet, skönhet och respekt vanlig förekommande. Romer älskar musik, barn och att umgås med varandra, säger en av intervjupersonerna. En av de intervjuade tjejerna kontrasterar den romska traditionen (med fasta regler och en restriktiv hållning) med en icke-romsk livsstil där unga kvinnor föreställs använda sin frihet på ett negativt sätt:

Jag tycker att det är ganska bra för att det, hos romer är det mycket disciplin och mycket kultur och mycket respekt. För vi tjejer, romer har inte så mycket frihet, vilket är bra för vi sitter för det mesta hemma, städar, passar barnen, lagar mat, hjälper pappa, respekterar familjen. Istället för att vara ute och knarka eller gå på diskotek eller sitta ute länge, för det livet tycker jag inte om så.

Samtidigt betonar intervjupersonerna att det finns stora variationer inom den romska gruppen och att olika familjer kan ha skilda traditioner. Ibland kan man uppleva att man har lite gemensamt med andra romer– hävdar någon under samtalet. Detta gäller i synnerhet

romer som invandrat till Sverige och som har andra erfarenheter och traditioner. Skillnaderna till trots är identifikationen som rom stark och känslan av att tillhöra en särskild gemenskap en viktig grund i ungdomarnas självförståelse.

Intervjupersonerna är noga med att lyfta fram en positiv bild av den romska kulturen och betonar vikten av gemenskapen inom gruppen. De är samtidigt medvetna om att den romska identiteten innebär ett problem i mötet med majoritetsbefolkningen. Under intervjuerna förekommer en rad exempel som visar på att positioneringen som rom också innebär att ständigt behöva förhålla sig till fördomsfulla attityder, illvilja och diskriminering av romer:

Alltså jag har blivit ganska skonad för att det är många som inte tror att jag är rom. Men när folk får reda på att jag är det då märker jag att deras inställning blir annorlunda. Och sen är det mycket generaliserande åsikter och tankar folk har om romer. Och sen när de ser mig och de har kanske känt mig några år innan jag berättar att jag är det eller får reda på att jag är det. Då säger de; men (namn) du ser inte ut som de eller du klär dig inte som de och beter inte dig som de liksom.

Informanten ovan, en tjej som har valt att inte bära en traditionell dräkt, berättar hur omgivningens attityder förändras när hon positionerar sig som rom. Det är intressant att notera att hennes gamla bekanta gör henne till ett undantag (inte som de) i stället för att revidera sina egna fördomar. Andra berättelser fäster uppmärksamheten på de olika sätt genom vilka romers närvaro görs till ett problem:

Nä, det är ju hela tiden alltså, det är hela tiden. Det sker i princip varje dag eller väldigt ofta i alla fall. Tyst diskriminering, blickar, och man känner sig liksom såhär, man kommer in och folk 'där kommer de', förstår du? Det är någon som känner igen en och sådär. Det är klart att man känner av sånt även om det är ingen som säger något. Det är klart man blir irriterad och då istället för att bli öppen så kanske det är lätt att man sätter på en försvarsmekanism att man beter sig likadant tillbaks mot dem. Man sätter taggarna utåt istället.

För mig rasist är att en person kollat ner på dig och den personen tänker; aah jag är bättre än dig. Och det är mycket folk som säger; aaah det är invandrarna som tar alla jobb och hit och dit. Exempelvis, hur ska jag säga, om jag går och träffar en tjej och hon frågar; vad kommer du ifrån? Och jag säger; jag är rom. Då blir hon rädd, då

pratar hon inte med mig, för hon tror att jag ska råna henne eller något sånt. Vi har fått ett sånt dåligt rykte på grund utav andra. Jag säger inte att ... det (inte) finns romer som gör dumheter men de som inte gör det, det är de som får skiten för det. Ursäkta att jag säger så men...

Jag kan ge ett exempel, gå in i en affär och ha en dräkt på sig som hon har. Då följer de efter och tittar. Sen ska de packa upp varor fastän de inte ska göra det och följa efter. Sen säger de bara nej jag står bara här och packar varor, det är mitt jobb. Sen när man går till andra sidan hyllan och så står de där och packar upp varor, då har de massor att göra.

Berättelserna ovan visar att intervjupersonerna måste hantera fördomar mot romer i en rad vardagliga situationer; i ungänge med bekanta och vänner, i kärlekslivet, när man går i affärer och i skolan. Somliga i deltagare fokusgruppen pratar om förekomsten av en *tyst diskriminering* när de beskriver subtila markeringar, blickar eller handlingar som får dem att känna sig övervakade, annorlunda eller underlägsna. Andra talar hellre om rasism och om attityder och förhållningssätt om öppet signalerar att romer (och även andra grupper) inte anses vara lika mycket värda som majoritetssamhället. Ytterligare ett uttryck för dessa fördomar är generaliseringar om den romska gruppen. Även om många är medvetna om att finns romer som begår brott eller andra överträdelser menar intervjupersonerna att det är fel att hela gruppen belastas för dessa handlingar.

Då blir man lite såhär, ledsen, för det är inte alla romer som är tjuvar. Man ska inte ta alla, kasta alla romer på en kant.

Diskrimineringen tar sig även uttryck i kränkande ord och nedsättande språkbruk. Ett exempel är ordet "zigenare". Det finns romer som använder ordet för att tala om sig själva och om andra romer. Det innebär dock inte att ordet kan frikopplas från en historia av stigmatisering och fördömande. Användningen är alltid kopplad till sammanhanget. En av de intervjuade förklarade sin egen uppfattning i följande ordalag:

Det beror på om en kompis säger till mig; zigenare. Då blir jag inte sur men om någon jag inte känner säger zigenare, då blir jag väldigt sur. Det är inte som att jag går och säger till någon mörkhyad n-ordet, det var slavnamn, det är inte så att jag går och säger det.

Omgivningens fördomar lämnar ingen oberörd menar informanterna. Det kan handla om stress, irritation, sorg och rädsla:

Alltså jag blir livrädd, alltså mitt hjärta slår i 180 varenda gång, fortfarande. För mig är det så i alla fall, när jag går ut i. Ett exempel igår, så hade jag en mp3 spelare som jag skulle lämna tillbaka och jag hade lagt den i en påse. Och när jag hade köpt den så hade de glömt att ta bort larmet och den var kvar i påsen och påsen låg i min väska. Sen varenda gång jag gick ut genom affären så började det tjuta och mitt hjärta började slå i 180 och jag trodde att någon skulle komma efter mig. Så att när jag gick ut från affären eller in i affären då gick jag och visade jag min väska på en gång och kan ni inte kolla här, jag vet inte vad det är för något i min väska och ni får gärna ta ut allting, kolla min plånbok, vad som helst men det är något som tjuver. Och sen kollade de; nej det kan vi inte, du måste ha köpt något och de har glömt att avlarma den.

Hur hanterar unga romer omgivningens negativa föreställningar, fördomar och illa dolda misstänksamhet? Vilka strategier finns att tillgå? Under samtalet med ungdomar framkommer många exempel som visar att det pågår ständiga försök att parera omgivningens öppna eller dolda diskriminering.

Om man lägger en bil ute på annons och så ringer svenskar. ”Ja, vi är intresserade av din bil” - Så leker man att man är svensk; ja visst. Man pratar fin svenska och sådär. Ja, visst. De kommer och tittar såhär och du kan inte gå runt såhär (visar sina kläder) de ser att det är en zigenares bil. ”Tänk, vad har ni gjort med bilen, vi vågar inte köpa den. De kanske har rånat folk med den där eller någonting som har tagit sönder bilen lurat eller fifflat med bilen eller någonting”. Då tar jag av mig slipsen och det här och sätter på mig kanske en t-shirt och sen sådan där vanlig jacka sen går jag ut då. Så har jag ett andra namn Robert, så säger jag att jag heter Robert.

Att bli ”Robert” betyder att informanten går ut ur sin romska identitet för att undvika omgivningens fördomar. Som det visas längre fram i rapporten är detta en vanlig strategi. Den är dock inte tillgänglig för alla. För unga kvinnor som bär en traditionell dräkt är den otänkbar. Ett annat problem är att den väcker motstånd hos äldre romer;

Jag gör det inte framför äldre, går ut med t-shirt framför äldre liksom såhär. Så gör ju inte jag men liksom när svenskar eller någon sådan där ringer så, så säger de att vi

möter och så tar jag med kläder och sätter på dem sen. Går till bilen och åker iväg. Jag går inte med bara t-shirt framför äldre ...det går ju inte

Respekten för de äldre tvingar informanten till en svår balansgång. Omgivningens fördomar och krav på svenskhet gör att informanten tillfälligt klär sig i Roberts identitet men detta krockar med de äldres uppfattningar om lämplig klädval. Hans strategi väcker följande kommentar från en av de kvinnliga deltagarna:

Får jag bara säga? Alltså jag håller med om vad du säger, självklart ska man respektera äldre och det gör jag till hundra procent. Men jag tycker på något sätt att det blir lite dubbelmoral ibland liksom. Det blir det, att när man inte syns bland romer då klär man sig på ett helt annat sätt. Nu säger jag inte att det är så med er men du förstår vad jag menar. Då klär man sig på ett helt annat sätt men så fort man är bland romer så tar man på sig alla de här kläderna. Men man gör det för respekt, men om man ska prata om det utifrån mig själv så. Jag har ju fått mycket skit för att jag går klädd såhär³, men jag känner att de som man ska respektera mest är ens föräldrar. Och om jag nu kan gå såhär framför mina föräldrar, jag går alltid med kjol. Jag skulle aldrig gå med linne framför mina föräldrar sådär. Då känner jag att då ska jag kunna gå framför andra släktingar och andra romer också såhär. Men det är så som jag känner och sen om de pratar skit, det är ju inte mitt problem. Så länge mina föräldrar tycker att det är okej att jag går klädd såhär då ska jag, andra också tycka att det är okej. Och om de inte gör det så, är det inte mitt problem

Informanternas samtal ovan visar att den romska identitetens uttryckssätt kan tolkas på olika sätt och även kan ge upphov till skilda hållningar. Det visar också att det kan finnas utrymme för förhandlingar både inom familjen och i den romska gruppen. Berättelserna visar att unga romer sällan finner sig i rollen som passiva offer för omgivningens krav. Oavsett om man väljer att hålla en låg profil och anpassa sig eller att utmana och förhandla visar exemplen ovan att ungdomarna försöker skaffa sig eget handlingsutrymme.

Kontinuitet och förändring

³ Utan traditionell dräkt. F.a.

Hur ser situationen ut för dagens unga romer jämfört med föräldragenerationen? De intervjuades svar till denna fråga visar att insikten om att leva i en förändringstid är en viktig del i dessa ungdomars självförståelse. En följd av detta är att föräldragenerationers livsstil och traditioner ses med respekt, men också med en viss distans grundad i insikten om att man lever i en annan tid:

Jag tycker att det finns skillnader. Det är ju mycket som har utvecklats det har det gjorts sedan våra föräldrars tider med allt. Hur samhället ser bara på hur romer är och från hur familjer och individer är med varandra. Så är det väldigt olika för min del i alla fall.

Alltså utbildning. Vi har helt andra förutsättningar om man bara vill. Sen kan ju familjeförhållandena se olika ut och vad de tycker. Det finns de som inte vill fortfarande. Jag säger inte att alla inte vill men det finns de som inte vill på grund av olika omständigheter. Just utbildning där finns det helt andra förutsättningar om man själv vill .

Absolut det är en av de största, utbildning. Man hade inga förutsättningar förut och nu idag finns det mycket bättre möjligheter men fortfarande är det långt ifrån perfekt till exempel på arbetsmarknaden.

Jag tycker att romerna har det väldigt bra ... vi har fått mycket chanser med börja i skolan, med att jobba. Det är många unga tjejer som har fått jobb som har gått ut med studenten här i den här skolan. Jag tycker att det börjar gå bra.

De intervjuade har lätt att peka på områden där föräldrarnas erfarenheter skiljer sig från egna livsvillkor. En stor skillnad finns när det gäller arbete. Idag är det mycket mer accepterat att både man och kvinna arbetar utanför hemmet enligt en intervjuperson:

Det har alltid varit så att mannen har skött den ekonomiska biten, fast det börjar väl bli lite mera blandat nu, mera kvinnor som får jobb nu än förr. Förr var det ju hemmafru och barn tidigt och många barn liksom, oftast.

Allt moderniseras mycket mer, det blir mera jämställt och sen vissa bitar finns alltid kvar liksom. Men det börjar komma mer och mer liksom att man börjar integrera sig i samhället.

Föret var det mer att kvinnor inte jobbade, de var hemmafruar. Men i dagens läge har det börjat mycket att de går i skolan, då snackar jag lite om äldre kvinnor. De har fått jobb, de jobbar.

Ungdomarna ser positivt på dessa förändringar. Det är också intressant att kvinnors lönearbete beskrivs i termer av ökad jämställdhet. Det avspeglar att rådande värderingar om kvinnors lönearbete och jämställdhet finner gehör hos romska ungdomar

Jag tror att de flesta inser att båda måste jobba annars går det inte. Alltså förr i tiden när jag var liten då, mannen klarade sig på jobba själv och ta hand om familjen och få in pengar. Men de jobben finns inte kvar längre. Det var ju liksom skrot som såldes och fixades, det finns ju inte längre. De jobben är borta.

Generationsskillnader i frågan om arbete ser informanten ovan också i relation till förändrade arbetsmöjligheter och ökade svårigheter att försörja sig på de traditionella arbetsnischerna för romska män. Här finns det också de som påpekar att romska kvinnor alltid har bidragit till familjens försörjning. Det som är nytt idag är att det finns romska kvinnor som har en anställning utanför hemmet. Dessa är dock inte många men att de finns tycks ha stor symbolisk betydelse.

En annan viktig skillnad i förhållandet till föräldragenerationen är möjligheten att kunna välja en partner utanför den romska gruppen. Under samtalet framkommer att olika grupper kan ha olika förhållningssätt när det gäller giftermål:

- Jag är ju gift med en man som inte är rom, och det har funkat bra om man säger så. Om vi tänker på mina föräldrars tider, då de var unga, då skulle det vara mycket mer problematiskt tror jag. Men nu har det blivit mycket vanligare och mycket mer acceptabelt och kunna vända sig utanför den romska gruppen om man säger så.

Intervjupersonerna är noga med att påpeka att giftermålspåbud varierar mellan olika grupper och även att det finns olika släkttraditioner. Trycket att gifta sig med någon som föräldrarna har valt finns men det gäller inte alla. Det påpekas också att friheten att välja en partner också är könsrelaterad. Tjejerna i fokusgruppen menar att det är lättare för killar att gifta sig med en kvinna som inte är rom än för tjejer att gifta sig med en man som inte tillhör gruppen:

Dagens unga skiljer sig också från tidigare generationer när det gäller utbildning. Tidigare generationer har inte haft möjlighet att gå i skolan i lika stor uträkning som dagens unga och det påverkar attityder till skolan och utbildningen:

Min mormor har sagt i många år när jag både gått i grundskolan och alla slags skolor. Hon sa till min mamma också; varför ska du gå i skolan, stanna hemma och passa dina syskon. Till mig sa hon; varför ska du gå i skolan, vad ska du göra där, stanna hemma istället. Så vissa personer går liksom inte pränna in i. De kom ju från den här hårda, hårda vägen liksom de här gamlingarna, jag vet min farmor sa samma sak. Och de har ju sett det här onda, de fick inte gå i skolorna och det var så många motgångar mot de i samhället. Men idag så är det ju tvärtom, samhället vill ju verkligen dra in alla romer

Avståndet mellan generationerna är stort och det påverkar ungdomarnas utbildningsval och möjligheter i framtiden:

Nu är det lite så att som sagt skolor tar emot romer idag, det gjorde de inte förut. Så vi har ju väldigt stora möjligheter och där är frågan om man själv vill, tror jag den stora vikten ligger på idag. Men jag tror att det är väldigt svårt och ta sig dit, att säkert många ungdomar som drar sig ifrån skolor och så utbildning för att det har vart så mycket, det har varit så förtryckt. Innan man har liksom inte gått i skolorna, så kanske systrarna har inte gått i skolan eller någonting, eller kanske inte utbildat sig så i gymnasienivå och så kanske. Man tar efter det liksom att det blir en och samma väg liksom. Jag tror det kan bli väldigt tufft till att komma, till att ungdomarna ska utbilda sig på högre nivåer idag.

Även om ungdomarna visar stor empati och förståelse för de vuxnas brist på erfarenheter av skolan upplevs avsaknaden av en studietradition som ett problem. Under samtalet ges många exempel på hur utbildningsgapet påverkar barnen:

Det är väldigt svårt, det är inte alltid, ursäkta men det är inte alla föräldrar som har heller den kunskapen att de kan hjälpa sina barn heller för de har inte själva haft den möjligheten att gå i skolan. Så där har vi också en grej att det blir svårt.

Så vitt jag vet så finns det väl kanske någon enstaka som har det, det är ju väldigt sällan någon har någon hög utbildning. I alla fall vad jag vet, ..., jag tror att många gånger så blir man sedd som lite konstig. Då är du lite utanför gruppen.

Även om föräldrarnas egna erfarenheter och uppväxt har stor betydelse för de värderingar som överförs till barnen finns det också exempel på att familjer som saknar studietradition kan ge stöd till barnens skolarbete och utbildningsval:

Men där kan jag säga att jag har absolut inte den erfarenheten. Mina föräldrar har alltid uppmuntrat mig till att gå i skolan så för mig fanns det inget annat val än att fortsätta plugga, gå gymnasiet och fortsätta vidare på högskolan. Så de har alltid uppmuntrat mig och de har ju inte haft ett lätt liv, mina föräldrar utan, min pappa jag tror att han också ser det på något sätt som en revansch för sig själv. Att jag kan gå i skolan liksom, på något sätt så är han väldigt involverad i det. Han har alltid läst alla mina, typ om vi har haft böcker, han har alltid hjälpt mig i skolan och alltid när vi har haft luppsatser och skrivningar så har han alltid hjälpt mig och sagt; ah men ta med det här istället för det blir en bra knorr i slutändan och sådana grejer. De har inte haft möjligheten till att gå i skolan så jag tror att min pappa ser det som en slags revansch för sig själv och liksom för samhället. Liksom kolla nu, nu kommer romen fram. Genom mig så ser han det som en revansch, jag tror det.

Frågor om kontinuitet och förändring är ständigt närvarande i ungdomarnas beskrivning av sin egen situation. De lever i en tid som i många väsentliga aspekter – arbete, utbildning och val av partner – erbjuder möjlighet att göra andra livsval än tidigare generationer. Även om det inte är möjligt, eller ens relevant för undersökningens syfte, att fastställa dessa förändringars faktiska omfattning, är insikten om att befinna sig i en föränderlig situation viktig för ungdomarnas självförståelse. Att dessutom kunna identifiera inom vilka områden som dessa förändringar äger rum och även förändringarnas riktning kan ha stor betydelse för dessa ungdomars framtidsplaner.

Arbetsliv, sysselsättning och försörjning

Hur ser unga romer på sina möjligheter att få jobb, egen försörjning eller meningsfull sysselsättning? Vilka problembilder, erfarenheter, strategier och förväntningar finns bland de intervjuade? Det är intressant att intervjupersonerna ofta utgår från ett generellt ungdomsperspektiv när situationen på arbetsmarknaden ska beskrivas. Det är svårt för alla ungdomar, inte bara för unga romer, framhålls under samtalet. I det svåra

arbetsmarknadsläget som råder är kontakterna med arbetsförmedlingen en källa till frustration och besvikelse:

Just arbetsförmedlingarna, många gånger så känns det som att de dumförklarar en när man sitter där och det kommer en kvinna som jobbar där och pratar med en som att man var femåring nästan. Och det här tror jag inte bara för att man är rom utan, jag tror att det är väldigt generellt att många känner så. Men just liksom att gå till arbetsförmedlingar och sitta där och söka jobb känns väldigt väldigt jobbigt.

Arbetsförmedlingar är ju dåliga alltså, det gäller inte bara oss. Alltså som sist jag gick där, han skulle börja fråga mig; ja ska vi börja skriva handlingsplan och det ena och det andra. Ja ja, vad leder det till att du frågar mig om massa saker, varför ska jag säga till dig vad jag gör. Jag undrar istället vad du kan hjälpa mig med sa jag, det är därför jag är här. Vad kan du hjälpa mig med, kan jag få en praktikplats med lite betalning under tiden?

När man inte kan få hjälp av arbetsförmedlingen måste man lita på egna krafter, menar informanten. Att vara aktiv och söka egna vägar kan vara enda sättet att ta sig fram:

Efter studenten när jag skulle börja söka jobb, och då kom jag i kontakt med, det kallades för jobbstudion. Och det var för ungdomar som var under 20 som gick dit och skulle söka jobb och så. Och sen fick jag en bra praktikplats sen. Men det var ju liksom genom att jag var aktiv.

Andra ungdomar efterlyser möjligheten att få någon ersättning under utbildningen.

Nuvarande åldersgränser sätter stop för ett sådant alternativ menar en av de intervjuade:

Kan ni hjälpa mig med någon utbildning där ni kan stå och betala mig under tiden? Jag menar man måste ju få betalt samtidigt som man gör någonting, annars så kan man inte leva liksom. Men nej det finns inga möjligheter och så har man inget just nu om man inte är över 25 år.

Hjälp att byta jobb och söka sig vidare i arbetslivet finns inte heller att tillgå. Detta kan vara särskilt svårt om man är rom och saknas kontakter:

Medan man har ett jobb då så var jag i kontakt med arbetsförmedlingen för ett tag sen för att det här med att jag ville byta arbetsplats liksom, kanske göra någonting nytt. Jag fick inget jobb, och då tänkte jag att jag kanske har lite bak i ryggsäcken liksom att jag har jobbat några år och tänkte kanske ha lite förtur eller någonting att jag. Och så jag det att jag vill bara byta jobb, det är ingenting annat jag vill bara att ni hjälper mig att komma till en annan arbetsplats då. Det gick inte, det gick inte, och då tänkte jag så här, hur ska de andra få jobb då som absolut inte har någon erfarenhet alls, liksom då och komma in och få en chans liksom, inte ens det får man.

Bland de intervjuade finns också en slags uppgivenhet kring möjligheter att få jobb om man skaffar sig en utbildning. Berättelser om högutbildade personer som hänvisas till lågkvalificerade jobb är särskilt nedslående:

Men det är som när man kommer till arbetsförmedlingen och det här gäller inte bara för romer utan rent generellt liksom. När man kommer till arbetsförmedlingen och man kan ha hur hög utbildning som helst och liksom man blir ändå placerad i samma fack. Man måste liksom börja söka i princip samma jobb som...de säger liksom du måste ta det första bästa jobbet och liksom ett jobb är ett jobb och det är liksom ändå en merit för dig å cv:t. Och det kanske, man kanske inte vill söka ett café jobb om man har tre års högskolestudier. Men det är liksom de erbjuder.

De ungdomar som intervjuades har en klar uppfattning om att arbetsmarknadsläget är svårt och att detta drabbar inte bara romer utan även andra ungdomar trots utbildningsmeriter och arbetslivserfarenhet. I detta sammanhang ger den romska identiteten inga fördelar, snarare tvärtom, menar informanterna. Intervjupersonerna berättar hur de blir bemötta när de söker jobb eller praktik:

Och sen tyckte jag att det var jobbigt att när man skulle gå och söka praktik och så, då fick jag inte jobb för då frågade de vart jag kom ifrån och jag sa att jag var rom. Och då fick jag inte jobb, på grund utav vart jag kom ifrån.

Jag sökte ju arbete, telefonförsäljare och fick en jobbintervju och så gick jag dit såhär och då tittade ju de, är du någon advokat eller något eller zigenare eller någonting, man ser ju det. Och så de frågade vilket land jag kommer ifrån, då sa jag att jag är

finskt rom, de ba' okej. Och så intervjuade han mig såhär och så ringde han efter några dagar, tyvärr så hittade vi en lämpligare person som passar bättre, tyvärr. Så hände. Tyvärr, tyvärr, tyvärr, vi beklagar.

Jag har ju märkt att det är väldigt svårt att hitta jobb. Jag har ju sökt jätte mycket jobb på senare tid och jag har alltid haft svårt för att få jobb. Och visst jag har inga supermeriter men jag har ändå ganska bra arbetslivserfarenhet. Och jag har en gymnasieutbildning liksom så, men det är svårt har jag märkt i alla fall, jag vet inte om det är likadant för alla men i mitt fall är det svårt.

alltså om du säger att du är rom så är det femtio procent att du får chans, alltså att du får jobbet och mycket mindre också. För folk är fortfarande rädda från romer och det är bara så, man, det är något man inte kan ändra.

När man inte kan få ett jobb eller en praktik som kan ge försörjningsmöjligheter är det många som vänder sig till släkten och försöker försörja sig genom affärer, menar intervjupersonerna.

Man tvingar sig och klara sig med deras hjälp på ett eller annat sätt genom affärer, så som de äldre har gjort. Så är det ju. Det finns ingen annan chans att överleva i samhället om man inte gör sina affärer.

Förr i tiden var det ju hästhandel men nu när det är ny generation så är det bilhandel som gäller. Bilar och det finns ju annat också som man kan sälja, telefoner, något.

Vad som helst, man måste klara sig, man måste få mat på bordet. Och jag menar, kan man inte få hjälp utav samhället och tjäna några pengar, då måste man tjäna på något annat sätt, så enkelt är det. Vissa väljer brottsliga vägen och därför har vi ett dåligt rykte också.

Det vanligaste är att unga män följer en tradition inom den romska gruppen: Att köpa och sälja varor. Killar skolas tidigt in i en tradition där exempelvis familjens affärer prioriteras framför skolarbetet:

Jag har varit med honom (fadern), jag lärde mig köra bil när jag var tretton, och jag har varit med honom lika länge och liksom gjort affärer, alla möjliga olika affärer. Alltid.

Hur ska man förhålla sig till denna tradition? Deltagarna i fokusgruppen uttrycker både förståelse för föräldrarnas förhållningssätt och även en viss kritik till vad som kan tolkas som föräldrarnas dubbla budskap till barnen. Samtalet nedan illustrerar hur föräldrarnas inställning diskuteras av gruppen:

Men ändå, det är så, man blir upplärd, vad de kan det lär de upp. De kan inte lära sig någonting som de inte kan.

Nä, de lär ju upp det de kan liksom.

Men jag tror att det är många ungdomar har hört just det där som du säger att de pratar om att det är viktigt att gå i skolan och jobba och du ska bli någonting. Men ändå i slutet av dan så följer man med sin pappa och hjälper till honom och jobbar. Så att det blir svårt för barnet att kanske fortsätta plugga eller studera vidare liksom att de tänker; varför ska jag plugga på universitetet i tre år när jag kan tjäna mer pengar genom att jobba med andra grejer?

De som har ett arbete har med få undantag fått det genom kontakter. Det gör att även om man har arbetslivserfarenhet och är trygg i sitt arbete kan man känna sig osäker att gå vidare och söka andra jobb. En av deltagarna i fokusgruppen har haft samma jobb under flera år och börjar fundera på att söka sig vidare. En fråga som ständigt oroar henne är om hon ska våga berätta att hon är rom om hon kallas till en anställningsintervju:

Om vi pratar om intervjuer och sånt där, nu har ju jag mitt jobb men jag har ju alltid tänkt att nu vill jag söka ett annat jobb? Man har ju ändå varit där ett tag och utvecklas och så. Men jag är så rädd när jag, antingen bli kallad till en intervju eller ja på något sätt har kommunikation med någon därå. Inte om hur kan jag jobba utan det är den frågan om dem frågar mig, var kommer du ifrån? Då blir jag såhär, jag blir alltid såhär, vad ska jag säga, ska jag stå på mig eller ska jag liksom dra en vals? Det är så jag alltid liksom väger det, jag vet inte, för det handlar ju om ett jobb, ett levebröd, som kanske, som jag måste liksom ta. Så tänk om jag säger att jag är rom och då sumpas det kanske... men då vet jag vad dåligt det var, vilken dålig chef det var tänkte jag.

Informanten ovan är inte den enda i gruppen som ställts inför valet att dölja sin romska identitet. Hennes erfarenhet delas av andra intervjuade:

Jag har alltid sagt att jag har en annan bakgrund. Min pappa kom från Turkiet så jag har haft, utnyttjat det och sagt att min pappa är turk och din mamma då? Ja men hon är spansk. Och sen när man hör, jag jobbade i en restaurang en gång och då råkade min morbror jobba på den restaurangen när han var yngre så en av personalen jobbade fortfarande kvar. Och sen hon ba': Men jag känner igen ditt efternamn och sådära. Jag ba', jo men min morbror har jobbat lite smått här en gång i tiden - Jaha men då är ju du zigenare? Men det var helt okej för hon gillade honom och han hade jobbat bra, men annars brukar jag inte, de flesta ha några dåliga erfarenheter av romer alltså på något sätt

Jag försöker inte prata om det liksom, för om det kommer fram så leder det bara till negativa saker. Så enkelt är det, du tjänar ingenting på säga att du är rom liksom. Det kan bara bli negativt om du säger att du är rom, så varför ska man skryta med det? Då kan en hel affär gå åt skogen istället. De får tror vad de tror, man pratar inte om det. Bättre och försöka och dölja det liksom, tror att det går. Så gör jag i alla fall och har alltid gjort. Det är, så är det.

Andra informanter är kritiska till detta och menar att:

Någonstans när du säger att du inte är rom så förlorar du en del utav dig. Det är ju så, du förnekar dig själv. ..att man väljer att säga att ja, jag är inte rom bara för att kunna få jobbet..., det finns folk som gör det, men jag skulle aldrig kunna tänka mig göra det.

Att dölja sin romska identitet är ett svårt ställningstagande och något som tycks väcka starka känslor. Samtidigt berättar flera av de intervjuade att de romer som har ett bra jobb ofta inte berättar att de är romer:

Min bror han arbetar på ett stort företag ... Men ändå han har inte sagt att han är rom. Han sa att han är italienare,..., så i början sa han inte att han var rom. De vet nu, han har jobbat där i fem-sex år, det är nu han har sagt att han är rom. Och de har accepterat, de har accepterat det nu.

Ett annat problem som nämns under intervjuerna är att unga tjejer behöver särskilt stöd och information om deras möjligheter till arbete och utbildning. Tidiga giftermål och tonårsföräldraskap kan innebära stora hinder för tjejernas möjligheter att välja arbete och utbildning. Förändringar inom den romska gruppen har varit stora och de nya

generationerna är inte alltid informerade om sina rättigheter menar några av de intervjuade unga kvinnorna:

Jag tycker att det är så pass (stora förändringar) som sagt, allt ifrån det här med att inte vi ska ha jobbat tidigare till att plötsligt nu ska vi jobba, det är sådan stor,.... Och där tror ja att man behöver stöd eller hjälp för att få de här tjejerna då, om vi pratar om tjejer, romska tjejer. Att hitta vägar; vad kan jag, vad har jag för rättigheter, vad ger samhället för olika möjligheter. Jag tror att står man i ett vägval och vet man inte var man ska ta vägen när det är så att romerna börjar, de inser ju att båda ska jobba...

Avsaknad av stöd i övergången mellan skola och arbetsliv är ett stort problem, menar flera intervjupersoner. Föräldrarnas möjligheter att ge stöd är begränsade och ibland saknas även kunskaper och vilja:

Jag tycker att när man går i skolan, jag kommer ihåg när jag själv slutade nian, när man skulle välja för vad man ska gå för inriktning och så. Där kanske man skulle koncentrera sig lite mer på de här romska ungdomarna? Om man har den informationen, hur de har haft det liksom, att det inte har funnits några arbetsdiskussioner i hemmet liksom. Där måste nog skola och, i alla fall syokonsulenter eller vad det är man träffar, där koncentrera sig på de romska ungdomarna. Förklara för de ja grund, från scratch liksom, vad man kan och vad man kan få för någonting.

Unga som kommer från studieovana familjer och dessutom saknar vuxna som kan vara förebilder i frågan om yrkesval eller utbildningsalternativ behöver extra stöd från skolan, menar de intervjuade. I detta sammanhang är syokonsulenternas roll avgörande men ofta saknar de nödvändiga kunskaper för att kunna ge stöd:

Jag tror inte att det är många syokonsulenter som i Sverige vet vad nationella minoriteter har för fördelar gentemot andra minoriteter till exempel.

Jag kommer ihåg när jag skulle välja gymnasium, i och med att vi inte har i vår familj några som jobbar, som är ute i arbetslivet. Så hade inte jag så mycket information om vad som finns för yrken. Jag visste inte vad det fanns, utan jag såg de här yrkena som man ser, de här serviceyrkena; frisör, restaurang, mer café, lite låglönearbetsplatser om man säger så. Men idag vet man ju mycket mycket, mer vad det finns för olika nivåer och så. Det är ju det liksom man vet ju inte så mycket när man ska välja ett

gymnasium eller utbildning för att det finns ingen i närheten som kan guida en heller som är hemma.

Som det påpekades tidigare är ungdomarna kritiska till föräldrarnas dubbla budskap när det gäller utbildning. Otydligheten har konsekvenser inte bara för barnens skolarbete. På lång sikt innebar det också att ungdomarna får begränsade möjligheter att själva bestämma över sin framtid

Det är ju det här som är så svårt, hur mycket du än präntar in det här på ungdomarna när de är i skolan. Sen kommer de hem och då kommer det här; vad snackar ni? Ja, förstår du; vad är det här för skit och tror du, du ska gifta dig tidigt och du ska följa med mig och jobba, vi ska tjäna pengar. Och sen är det inte säkert att de går till skolan, det finns massor av romska barn. Jag vet att vi haft projekt i (stad), många gånger i ett område som heter (namn på stadsdel). Det finns massor som inte ens går till skolan överhuvudtaget. Massa romska barn som struntar i det här redan från lågstadiet för att deras föräldrar inte släpper iväg dem till skolan. De tycker att det är nonsens helt enkelt.

Paradoxen idag är enligt informanterna att romer har fått möjlighet till utbildning men inte utnyttjar dessa möjligheter. Det innebär att många tvingas tillbaka till en traditionell livsstil och gamla försörjningsformer. Andra ser att det finns möjligheter att förändra: dels därför att de ser att det finns vissa öppningar i samhället och dels för att det finns fler romer som har möjlighet att påverka

Sammanfattningsvis kan man konstatera att ungdomarnas problembilder när det gäller arbete, försörjning och sysselsättning präglas av en rad försvårande omständigheter. Det generellt svåra arbetsmarknadsläget är utgångspunkten för dessa ungdomars reflexioner och beskrivningar. Samtidigt pekar informanterna på specifika faktorer som försvårar situationen för romska ungdomar. Arbetsgivarnas attityder och fördomar mot romer, avsaknad av förebilder och stöd vid yrkes- och utbildningsval samt föräldragenerationens svaga koppling till arbetsmarknad är viktiga komponenter i de problembilder som tecknas. När det gäller unga tjejer är äktenskap och graviditet svåra hinder för att hitta vägar in i arbetslivet. Förväntningarna på samhällets stöd och insatser är närmast obefintliga. När samhällets stöd uteblir (sykokonsulenternas okunskap, arbetsförmedlarnas ointresse samt

skolan bristande information) och diskrimineringen stänger dörrarna till arbetslivet är det romska gruppens skyddsnet det enda alternativ som återstår för unga romer.

Erfarenheter av skolan och syn på utbildning

Som det påpekats redan menar många intervjupersoner att det finns stora skillnader i frågan om utbildning mellan föräldragenerationen och dagens ungdomar. Medan föräldrarna växte upp utan möjligheter till en reguljär skolgång har skolan varit ett självklart inslag i ungdomarnas uppväxt. Trots detta vittnar många av de intervjuarnas berättelser om erfarenheter av utanförskap som grundlades tidigt och som följde med under hela skoltiden:

Det är vi och dem känsla hela tiden egentligen. Man är väl i princip ingen, lagom liksom om man säger så, så uppfattar jag i alla fall. Det var svårt att hitta någon. Det fanns ju någon utländska på ena sidan och sen majoriteten av det andra folket på den andra sidan kanske och man vet inte riktigt vart man kommer in någonstans i mitten där. Så var det i alla fall för mig, jag är resande rom också så att jag har släkt och generationer sedan femhundra år tillbaka. Jag är ju mycket svensk också, så man blev inte betraktad som utlänning heller liksom och samtidigt som svenskarna ville inte heller ha en på sin sida. Så det vart svårt från båda hållen.

Intervjupersonen beskriver en situation där man står utanför kategorierna svensk och invandrare. Att befinna sig utanför dessa gränsdragningar innebär både isolering och en stark utanförskapskänsla, menar han. Andra informanter berättar om svårigheterna att umgås med andra barn och om osynliga barriärer som har kommit att prägla barndomsminnen:

Det var ju svårt med vänner och sådär. Man fick ju inte gå hem till folk och folk fick inte komma hem till mig och de kom med dåliga ursäkter och sådär varför de inte man skulle leka och sådär, förstår du? Mycket svårt med barndomen och allt möjligt. Så det var ju redan från början att man byggde upp de känslorna redan från start.

Andra skolminnen relaterar till öppna anklagelser och tidig stigmatisering. Att vara rom innebär att känna sig oönskad och mindre värd än andra barn

Men i skolan så blev jag mycket anklagad för om det försvann något i skolan så var det helt plötsligt jag, för jag var rom. Och jag var liten då, jag var tretton åre eller tolv år, så var det helt plötsligt jag, att jag tog den bara för att jag var (rom).., så men då visste jag inte mycket om rasism och så.

Svårt att komma in i när man börjar skolan. De tittade vem är han? ... han är rom och så, så tittar de snett på en och såhär, det går så hela tiden (knäpper med fingrarna). Sen efter ett tag när man lär känna sina klasskamrater så blir de ju annorlunda senare. Det är svårare för romer att komma in.

En annan erfarenhet som tas upp är kopplad till en oregelbunden skolnärvaro som gör att romska barn kan halka efter andra barn:

Och det kändes jobbigt och när jag var lite mindre. Jag tyckte inte om att vara i skolan för andra kunde mycket mer och jag kunde inte. Så det kändes jobbigt på något sätt, jag kände mig lite utanför om man säger så. Så, men sen jämnade det ut sig med tiden. Sen fick jag, sen kunde jag engelska flytande och sen när jag började gå i skolan mycket i nian då gick jag varje dag till skolan. Då lärde jag mig jättebra engelska och svenska.

En av intervjupersonen berättar att skolk och vantrivsel i skolan ledde till tidiga kontakter med de sociala myndigheterna. Risken att bli fosterhemplacerad mer än förbättrad skolsituation ledde intervjupersonen tillbaka till skolan.

Mamma kallades ofta till skolan för jag kom inte till skolan. Så vi fick lite problem med socialen också för att jag inte gick till skolan och de ville placera mig på fosterfamilj och så för jag skötte inte skolan så. För mycket romska familjer när de inte går till skolan så blandar in sig socialen och det har hänt mycket att socialen har tagit barnen, små barn och placerat de i fosterfamiljer. Och man får inte se de längre så då försökte jag sköta mig lite bättre och så.

Erfarenheterna av utanförskap och vantrivsel är många och de exempel som kommer upp i samtalet skildrar en mycket utsatt situation. Unga romer har dessutom en historia av sociala interventioner och av direkta övergrepp att relatera till. Vad är det som gör att romska barn inte trivs i skolan? Hur skapas det utanförskap som intervjupersonerna berättar om?

Första stadiet är väl föräldrarna skulle jag tippa på. För att när lågstadieskolbarn så dömer ju inte de speciellt mycket själva utan de dömer nog för vad de hör från sina föräldrar.

Det sociala samspelet i skolan beskrivs som svårt att hantera och samtidigt som öppet eller dolt exkluderande. Subtila markeringar som påminde om att romer inte betraktas som alla andra drabbade inte bara barnen utan också deras föräldrar. I berättelsen nedan förklarar informanten hur hon redan som barn märkte att hennes föräldrar inte betraktades som alla andra:

Mina föräldrar hade superkoll på skolan och samarbetade med lärare och så. De kom ofta på sådana föräldramöten och sånt. Så det var ju det, de stöttade mig och så, det var inte något problem med det. Men det var väl, man märkte som liten så kände man att när min mamma och pappa kom till skolan så de andras föräldrar eller klasskompisarnas föräldrar, det var någon speciell blick de fick. Ja, det var någonting som, ja där kommer de liksom eller någonting. Som vi säger, det är föräldrarna som skapar någon syn där. För jag hade jätte bra relation med mina klasskompisar så men när föräldrarna träffades och så såg man föräldrarnas ögon då kände man att det var något som inte stämde.

Berättelserna är inte enbart negativa. Några ljuspunkter finns också i materialet. Den fråga som kan ställas är om inte dessa ljuspunkter formuleras utifrån ett perspektiv där förväntningarna inte är särskilt stora:

jag har inte haft större problem under min skolgång, med, oavsett alltså ... skolkamrater eller lärare. Det var ju också nog för att det var så lite, inte för mycket utlänningar i skolan utan det var ganska blandat. Så jag tror att när man är så blandar man ut utländska och olika nationaliteter så blev man på något sätt en i mängden ändå. Jag kände aldrig det där riktiga utanförskapet. Att alla visste ju att det var jag och min syster som var romer men inte så negativt, inte så jätte negativt faktiskt

Informanten ovan relaterar sina positiva minnen av skolan till skolans blandning av elever med olika bakgrund. Då är det lättare att smälta in. Värt att notera är att informanten talar om avsaknad av "större problem" och en situation som beskrivs som "inte så negativ" vilket

kan tolkas som en synnerligen låg förväntningshorisont. En annan positiv bild kommer från unga romer som invandrat till Sverige. Som invandrad rom kan man uppfatta den svenska skolan som mycket rättvisare än skolan i hemlandet:

Alltså jag har både gått i Kosovo i skolan och här nu också i Sverige så att det är mycket skillnad jämfört med Kosovo då. Där blev man behandlad på ett annat sätt liksom. Är man rom liksom, så sitter man längst bak i sådan här bänk liksom. Serberna kommer liksom först sen är det (ohörbart) och sen är det längst bak är det romer som kommer.

Intervjupersonerna har inget minne av att det talades om romsk kultur i skolan och inte heller om att de fick lära sig om romernas historia. Någon berättar att han har fått hemspråkundervisning:

Ja, vi hade ju romani fast det var ju mest sådana ord som man inte använder just ungdomar, det är sådana här ord som gamla använder. Då fick man lära sig de istället fast man aldrig kanske hade hört det.

Många berättar om svaga kontakter mellan skola och föräldrar och även om föräldrar som inte fick plats i skolvärlden. Föräldrarnas avsaknad av formell utbildning och bristande erfarenhet av skolan är faktorer som försvårar kontakten med skolan och bidrar till att fördjupa barnens känslor av utanförskap.

Alltså föräldrarna lär ut vad de kan, och de har ju gjort på sitt sätt och jag menar min pappa är uppväxt med kontanta, alltså han är ju en kontant människa. Köp och sälj person, liksom han har gjort på sitt sätt och klarat sig på sina affärer. Jag menar visst, självklart så satt han också hemma vid frukostbordet och sa; åh vad bra i Sverige nu kan man utbilda sig och det finns den och den möjligheten och det är jättebra och gå och utbilda dig. Kanske han sa men vad visar han när jag senare efter skolan så skulle följa med honom och jobba liksom? Jag skulle lära mig jobba, jag menar hur ska jag liksom kunna plugga om jag ska lära mig jobba tidigt? För jag menar som man, som romsk man så handlar det om att dra in pengar alltså.

Möjligheter att studera är något som många lyfter fram som en positiv sak. Frågan är om unga romer kan och vill ta vara på dessa möjligheter:

Det är jättebra, för de som orkar studera, det är klart, det är det som är den stora skillnaden idag. För vi har samma möjligheter till studier egentligen. Sen att man kanske inte får om det är några som behöver extra hjälp kanske och om man inte får rätt uppmärksamhet i tidigt stadier, kanske det är därför många hoppar av. Jag menar tryck från familj och så vidare har ju, förekommit sådana saker och har jobbat mycket med. Man har gjort skolsatsningarna. Men annars så finns ju samma möjligheter för alla och det är ju fantastiskt, faktiskt. Sverige är ett väldigt bra land när det gäller utbildning.

Jag är nog inte klar med skolan än känner jag, jag jobbar lite grann. Men jag är ändå inte klar, jag trivs så bra i skolan, så jag slutar nog inte där på ett tag. Försöker och nå så högt upp jag kan och klarar av, så jag börjar på komvux och sen så utmaningen är universitetet så jag hoppas att jag kommer dit en dag annars så vet jag faktiskt inte vad

Även om möjligheterna finns kan steget till att välja läsa vidare vara långt och svårt att ta

Sen tror jag också att många unga romer ser det som ett, inte som ett hinder men ser det alltså att läsa på högskolan eller universitet som så stort. Att vad ska vi där och göra och vad hur ska jag komma in, och hur ska jag söka, ska plugga i hur många år som helst och jag orkar inte och det är liksom så långt och så högt.

Typsnitt?Jo, man kan gå i skolan och så men det tar för lång tid och det är tjugigt... man orkar inte hålla på med sånt där i flera år.

Ett alternativ kan vara att erbjuda fler utbildningsvägar, menar andra deltagare.

Utbildningar som inte kräver stor långsiktighet och som leder till arbete

Eller sådär färdiga yrkeskurser skulle vara bra för romer, studera det här i åtta månader så kanske du kan bli någonting, jag vet inte.

Det finns ju såhär taxiförare utbildning. Jag menar, jag gav ett exempel. Man pluggar i några månader sen har man taxikort, då är det bara att tuta och köra.

När jag var yngre så gick jag en nagelteknologutbildning som också var på några månader. Det tror jag också är såna kurser romer skulle gilla, när det är lite så här kortare och man vet att det kan bli något efter.

Bland de intervjuade finns det exempel på okonventionella utbildningsval men också på ungdomar som tröttnar och inte ser utbildning som en möjlighet att förbättra sina arbetsmarknadsutsikter. Även om det inte kan dras några generella slutsatser kan det vara viktigt att notera att intresset för högre studier inte följer traditionella genuskillnader. En av de intervjuade killarna vill till exempel utbilda sig till fritidspedagog och arbeta med barn:

Jag tänkte plugga till högskolan efter att jag är klar ... sen gillar jag att jobba med barn från 13-21. Men jag gillar att jobba på dagis, då kan man jobba med små barn också. Jag har sökt lite jobb och så men jag har inte fått svar än.

Även om det finns olika ståndpunkter när det gäller egna utbildningsvägar är intervjupersonerna eniga om utbildningens betydelse för att lyckas i arbetslivet. Det är mycket viktigt att förmedla denna insikt till dagens unga romer menar en av deltagarna.

Jag skulle vilja att fler ungdomar får den informationen att ingen skola, inget jobb, så hårt. Med skola och utbildning, då får du det lättare för dig i livet. Det är så jag skulle vilja att mina, jag vet att jag kommer ge mina barn den informationen. Eventuellt, jag tycker alltså jag brukar pusha andra ungdomar och så, lite yngre. Du måste gå till skolan och bli någonting, att det finns möjligheter.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att unga romers erfarenheter av skolan och syn på utbildning ger viktiga ledtrådar för att förstå de sammanhang som format ungdomarnas utbildningsval och framtidsutsikter. De intervjuade beskriver en situation där romska barn måste hantera fördomar, misstänksamhet och isolering vid en tidig ålder. Informanterna berättar om tysta blickar och andra markeringar som även riktades till föräldrarna.

Tystnaden om romsk kultur och romsk historia är också ett problem som nämns och även så avsaknaden av kvalificerad hemspråkundervisning. Bland de problem som ungdomarna lyfter fram är avsaknaden av förebilder och studietradition i hemmet särskilt viktiga. Det visar sig också att föräldrarnas stöd har haft avgörande betydelse för ungdomar som har planer på att läsa vidare.

Informanterna tycks vara eniga om att det är viktigt att utnyttja de utbildningsmöjligheter som finns. Bland de intervjuade ungdomarna är motivationen stor. I gruppen finns exempel på ungdomar som läser på komvux, på gymnasiet och på universitet. Det finns också planer på att utbilda sig vidare. Ett problem som diskuteras i detta sammanhang är att satsningar på högre utbildning sällan uppmuntras av föräldrarna eller möts med förståelse inom den romska gruppen.

Vad säger de intervjuades berättelser om romska ungdomars situation?

De intervjuade ungdomarna är en heterogen grupp som också ger uttryck för en mängd olika erfarenheter, livsval och framtidsplaner. Generellt kan man dock konstatera att de delar en insikt om att befinna sig i förändringens tid som bland annat präglas av omformuleringar och förhandlingar om vad som innebär att vara rom. Några talar om modernisering andra om anpassning eller helt enkelt om samhällets förändring. Den romska identiteten är en självklar referensram för dessa ungdomars självförståelse men de förhåller sig till denna identitet utifrån erfarenheter, önskemål och omständigheter som också delas av andra ungdomar.

Utifrån intervjumaterialet kan ungdomarnas beskrivning av sin egen situation sammanfattas i följande punkter:

- Ungdomarna ser sig själva i en position i skärningspunkten mellan föräldrarnas förväntningar och majoritetssamhällets tysta eller öppna diskriminering.
- Den diskriminering som beskrivs är ständigt närvarande i dessa ungdomars vardag. Den kan vara öppen eller subtil. Även andra romers erfarenheter av diskriminering påverkar ungdomarnas beslut, strategier och syn på sin egen framtid och möjligheter i samhället.
- Den romska gemenskapen erbjuder i detta sammanhang en fristad från majoritetssamhällets fördomar och öppna eller dolda diskriminering. Familjen och släkten beskrivs som en viktig resurs och som det enda skyddsnät som finns att tillgå i krissituationer.

- Bland de intervjuade ungdomarna finns det exempel på en mängd olika strategier för att skaffa sig eget handlingsutrymme. Att inte tala om att man är rom och att gå ut och in i den romska identiteten är strategier som används och väcker starka känslor.
- Ungdomarna visar ett stort intresse för att utveckla identiteter som ger utrymme för *både* bevarandet av den romska kulturen och traditioner *och* delaktighet i samhället på likvärdiga villkor.
- Unga romer delar andra ungdomars svårigheter när det gäller jobb och även när det gäller drömmar om självförverkligande och behov av eget handlingsutrymme
- Insikten om behovet av utbildning för att kunna få jobb och förverkliga framtidsdrömmar är stor bland intervjupersonerna. De efterlyser fler utbildningsvägar som kan erbjuda framkomliga alternativ till romska ungdomar.
- Ungdomarna är kritiska till projektsatsningar och bristande kunskaper om romer hos myndigheter och andra aktörer.
- Unga romer lyfter fram övergången mellan skolan och arbetsliv som ett kritiskt moment där det behövs information, stödinsatser och förebilder. Samverkan mellan skolan och föräldrar har stor betydelse för ungdomarnas framtidsutsikter

Vetskapen om att romer har särskilda rättigheter som minoritet finns hos somliga intervjupersoner. De menar samtidigt att få romer vet om dessa rättigheter och de kan inte heller se att rättighetsperspektivet sätter några avtryck i myndigheterna agerande. Sammantaget har ungdomarna svårt att se på vilket sätt romers rättigheter som nationell minoritets har någon reell effekt.

Kommunernas arbete med uppföljningsansvaret

Undersökningens andra del består av en kartläggning av kommunernas arbete med uppföljningsansvaret för unga romer. Bakgrunden till uppdraget är uppgifterna om att det finns ungdomar inom den romska gruppen som inte går i skolan och saknar sysselsättning.

För att få information om kommunernas arbete med dessa ungdomar skickades ett frågeformulär (se bilaga 1) till sexton kommuner. De kommuner som har ingått i undersökningen är: Eskilstuna, Helsingborg, Malmö, Norrköping, Stockholm, Göteborg, Örebro, Södertälje, Uppsala, Vänersborg, Lund Västerås, Arboga, Linköping och Luleå. Kommunerna ombads att svara på frågor rörande unga romers ställning som minoritet, kunskaper om minoriteters rättigheter och kommunens ansvar samt om unga romers arbetsmarknadssituation och sysselsättningsmöjligheter.

Det har varit svårt att få svar från kommunerna. För det första har undersökningen arbetat med mycket korta tidsmarginaler och med flera parallella uppdrag. Detta har försvårat möjligheterna att ge kommunerna tillräcklig tid att svara på enkäten och även att följa upp med direkta kontakter. För det andra har det varit svårt att hitta rätt person att ställa frågor till, trots att mycket tid och ansträngningar har satsats i sökandet efter ansvarig person. För det tredje har frågorna uppfattas som svåra, dels för att de involverar flera verksamheter inom kommunerna och dels för att arbetet med unga romer saknar en egen profil och ett eget ansvarsområde. En indirekt följd av dessa svårigheter är att två av de undersökta kommunerna har startat en egen kartläggning för att skaffa sig överblick över arbetet med uppföljningsansvaret för unga romer.⁴

Trots dessa begränsningar ger kontakterna med kommunerna och den information som samlats in via enkätsvaren, rundringning och telefonsamtal möjlighet att identifiera följande problembilder.

Ett individbaserat arbetssätt

De kommuner som svarat uppger att de arbetar med uppföljningsansvaret utifrån ett individbaserat arbetssätt. Det innebär i de flesta fall att åtgärderna utformas utifrån ungdomarnas enskilda behov. Efter en kartläggning av elevens bakgrund, behov och önskemål är det möjligt att lotsa vidare till utbildning eller praktik.

Vi arbetar utifrån ett individbaserat arbetssätt. Alla uppföljningselever kontaktas av en arbetsvägledare med jämna intervaller och erbjuds och motiveras till aktivitet. Vi

⁴ Här finns det vissa likheter med situationen i Malmö där kommunen startade en egen utredning efter delegationens förfrågningar.

särskiljer inte romer från andra utan ser varje person som en egen individ (Luleå kommun)

Stadsdelnämnderna har befolkningsansvaret och bedriver uppsökande verksamhet. Stödåtgärder erbjuds till de som behöver inom gruppen unga 16-19 år och som står utanför gymnasieskolan (Skollagen 1 kap 18 §) I detta arbete görs ingen skillnad mellan romska ungdomar och andra (Göteborgs kommun)

Det är kommunens och skolans ansvar, att ha bra kontakt med socialtjänsten och arbetsförmedlingen. Men det finns ingen särskild rutin för romer. Alla är lika (Skellefteå kommun)

Vid intervjuer med ansvariga på kommunerna betonas att alla ungdomar behandlas lika och att inga särskilda insatser riktas just till romska ungdomar. En anledning till detta är att unga romer är en heterogen grupp där det finns många olika behov av stöd. Därför är det viktigt att arbeta med dessa ungdomar individuellt. En annan anledning är att kommunen vill undvika en särbehandling som kan verka stigmatiserande. Detta är ett medvetet val som utgår från tidigare erfarenheter som visar att den romska tillhörigheten försvårar ungdomarnas situation. Genom att behandla dessa ungdomar individuellt finns det större möjligheter att bemöta särskilda behov samtidigt som man undviker en särbehandling som kan förstärka stigmatiseringen av dessa ungdomar. Ett tredje skäl är att riktlinjerna för arbetet med uppföljningsansvaret förbjuder registreringen av etnisk tillhörighet.

Utbildningsnämnden är registeransvarig för gruppen 16 -19 år och följer upp de ungdomar som inte går i gymnasieskolan och som inte har en avslutad gymnasieutbildning. Av register framgår inte om ungdomarna tillhör gruppen romer då detta enligt PUL inte är tillåtet. (Göteborgs kommun)

Gällande regler innebär att kommunerna inte har möjlighet att kartlägga och följa upp unga romers situation utifrån gruppens ställning som etnisk minoritet. Den fråga som inställer sig är hur arbetet med uppföljningsansvaret för unga romer kan organiseras utan att det bryter mot gällande regler.

Skillnader mellan unga kvinnor och unga män

De kommuner som uttalar om könsskillnader uppger att sådana förekommer. Det finns dock inget generellt mönster när det gäller könsskillnader men det finns flera indikationer på att

uppdelningen mellan kvinnligt och manligt har relevans för analysen av unga kvinnors och unga mäns etablering på arbetsmarknaden. En kommun svarar att det är lättare att skaffa praktikplatser för tjejer än för killar. En annan att unga mödrar har särskilt svårt att komma ut på utbildning eller praktik. Ungdomarnas preferenser är enligt informanterna också könsrelaterade. Romska ungdomar följer, i likhet med andra ungdomar, traditionella uppdelningar mellan kvinnliga och manliga yrken:

Romska tjejer vill oftast jobba med antingen barn eller mat medan killar väljer fordon.
(Vänersborgs kommun)

Uppgifter om könsskillnaderna visar på att ungdomarnas arbetsmarknadsetablering är påverkas av könsspecifika erfarenheter. Tidigt föräldraskap är enligt informanterna ett viktigt hinder för unga romska kvinnors möjligheter att få utbildning, praktik eller arbete

Det finns några exempel på kommuners arbete med unga romska kvinnor. I de fall som rapporterades handlar det om tidsbegränsade projekt finansierade med externa medel. Somliga projekt är inriktade på att främja etablering på arbetsmarknaden andra har ett utbildningssyfte eller är av social karaktär (mötesplatser och nätverk).

Vi har en romsk flickgrupp ute i ett av våra bostadsområden. Flickorna har även varit på utbildning om barnkonventionen. (Örebro kommun)

Arbetet som är riktat till unga romska tjejers bedrivs också i samarbete med frivilligorganisationer.

Arbetsmarknadsläget

Arbetsmarknadsläget är svårt för alla ungdomar och många kommuner uppger att ungdomsarbetslösheten har förvärrats på grund av lågkonjunkturer. I detta sammanhang är läget särskilt svårt för romska ungdomar som även när det är högkonjunktur har svårt att hitta jobb.

Arbetsmarknadsläget gör det tufft för våra unga att komma in på arbetsmarknaden. Vi har en ungdomsarbetslöshet på ca 12 procent. Det gör det också ännu tuffare för de personer och grupper som även under högkonjunkturen har det svårt. Till dessa hör romerna. (Luleå kommun)

Ungdomarna går genom arbetsförmedling och dit går alla möjliga ungdomar med olika nationaliteter. MEN det är knepigare för romer att komma in på arbetsmarknaden. Det viktiga är att man tar upp alla deras positiva sidor samt väljer arbetsgivare som ej har fördomar från start. Detta ger dem en större chans att visa vad de går för. (Vänersborg kommun)

Nästan alla de intervjuade uppger att diskriminering eller arbetsgivarnas attityder som det heter i vissa fall, är ett vanligt hinder för romska ungdomars etablering på arbetsmarknaden. Somliga påpekar att det inte bara romer som drabbas av diskriminering utan också andra grupper. Uppgiftslämnarna påpekar dock att romerna är bland de grupper som har störst svårigheter att komma in i arbetslivet.

De flesta kommuner har någon form av samarbete med arbetsförmedlingen för att stödja ungdomarnas jobbsökande. Samarbetsformerna varierar. I vissa kommuner finns det relativt sporadiska kontakter medan andra har formaliserade kontakter eller avtal. Vänersborgs kommun arbetar enligt en modell med samverkande aktörer för att kunna erbjuda ett samlat stöd till ungdomarna:

Förr hade kommunen ett avtal med arbetsförmedlingen, så att ungdomar kan få hjälp med praktik, skriva CV så kallad coachning. Nu finns inte det avtalet längre men däremot finns ett avtal: FINSAM (finansiella samordningen), där de coachar ut ungdomarna, hjälper dem med att skriva ett CV och att hitta passande praktikplatser. De har även ett samarbete med psykiatri och försäkringskassan. På detta sätt behöver inte ungdomarna slussas vidare till alla möjliga platser och personer utan får all hjälp de behöver på en och samma plats.

Samverkan utgår dock från individuella behov.

Den romska gruppen och kunskaper om romers rättigheter

Problembeskrivningar om den romska gruppen varierar. Somliga lyfter fram svårigheter kopplade till lågkonjunkturen och arbetsgivarnas attityder. Andra nämner kunskapsluckor som följd av en sporadisk skolgång och hög frånvaro som gruppsspecifika problem. Andra gruppsspecifika problem är sjukfrånvaron:

Vi ser dock svårigheter att få det att bära ända fram till arbete för såväl kvinnor som män. Ofta händer det något så att de uteblir eller blir sjukskrivna (Luleå kommun)

Inget av dessa problem motiverar särskilda åtgärder riktade till den romska gruppen. Stödbehovet bedöms individuellt och kommunerna betonar att det inte görs någon skillnad mellan romska ungdomar och andra ungdomar.

Kunskaper om minoritetslagstiftning är begränsad enligt kommunernas rapportering. I vissa fall har ansvariga personer gått kurser om mångfald. I andra fall finns det kunskaper och erfarenheter förvärvade på andra sätt. Få säger sig ha tillräcklig kunskap. De flesta menar att det behövs mer kunskaper:

Vi måste naturligtvis ha en bra kunskap om den romska kulturen och dess förhållande till majoritetssamhället. Vi har en viss kunskap och insikt men behöver mer (Vänersborgs kommun)

Vi behöver (det vill säga personal och föreningsfolk men även den romska gruppen) mycket mer kunskap och kompetens. Det vill säga utbildning i minoritetslagstiftningen. (Örebro kommun)

De kommuner som har utarbetat strategier för att säkerställa att det finns kompetens om minoritetens rättigheter är få. Däremot uttryckte informanterna farhågor om att framtida besparingar inom den kommunala verksamheten kan leda till färre kurser och utbildningar än tidigare.

Kommunerna om "arbetsgivarnas attityder"

I samtalet med kommunerna hänvisar informanterna till arbetsgivarnas fördomar och arbetsgivarnas attityder när de beskriver specifika problem som romska ungdomar möter i arbetslivet. Den diskriminering som dessa ungdomar utsätts för utgör ett allvarligt hinder för ungdomarnas tillgång till arbete och praktikplatser men också för deras möjligheter att förverkliga drömmar och önskemål. Ett exempel som togs upp under samtalen är flickor som vill praktisera i affärer eller parfymierier men hänvisas till dagis eller till äldrevården. Flickorna utestängs från vissa miljöer och får anpassa sig till arbetsplatser som anses mindre attraktiva eller spännande.

Det är svårt att komma åt den diskriminering som finns. Den är sällan öppen men den går inte att miste på, menade en informant. Diskrimineringen kan också vara svår att bevisa och det är också oklart vad för slags bevis som krävs för att kunna säga att det handlar om diskriminering. En av informanterna menar att hon efter 25 år har lärt sig att lita på sin

”magkänsla”. Arbetsgivare som drar sig tillbaka när de träffar ungdomarna eller som ändrar sig när de hör att praktikanten som kommer är rom kan inte vara en tillfällighet, menar informanten.

Informanterna talar om ad hoc strategier som handlar om att undvika problem genom att skicka ungdomarna till ”diskriminerings säkra” arbetsgivare. Från kommunernas sida vill man inte att ungdomarna ska fara illa men de strategier som finns att tillgå handlar ofta om improviserade lösningar. Mot bakgrund av den negativa särbehandling som romska ungdomar utsätts för finns det ett stort behov att utarbeta strategier och uppföljningsbara handlingsplaner för att motverka diskrimineringen.

Romska rättigheter och kommunernas arbete – summering

Kommunernas arbete med uppföljningsansvaret utgår i alla de fall som rapporterades från individens behov av stöd och särskilda åtgärder. Principen att behandla alla lika är djupförankrad i kommunernas arbetssätt. Därtill menar informanterna att särbehandlingen av romska ungdomar kan förstärka stigmatiseringen av dessa ungdomar. I detta sammanhang har de intervjuade svårt att se på vilket sätt romers kollektiva rättigheter kan påverka verksamheten i positiv riktning.

Det är svårt att ge en samlad bild av kommunernas arbete med uppföljningsansvaret. Trots upprepade försök till kontakt har endast tio (10) av sexton (16) utvalda kommuner hört av sig och endast ett fåtal har svarat på alla de frågor som ställts. På basis av insamlade svar (och även delvis av frånvaron av svar) kan dock följande problembilder urskiljas:

- Tillgänglighet. Det har varit svårt och i vissa fall omöjligt att identifiera var ansvaret ligger inom de olika kommunerna. En betydande del av undersökningens resurser har använts för att komma i kontakt med respektive ansvarig person dock utan resultat.
- Arbetsmarknadssituationen är generellt svår för alla ungdomar. De kommuner som svarar på denna fråga uppger dock att det är svårare för romska ungdomar än för andra på grund av arbetsgivarnas fördomar mot denna grupp
- ”alla behandlas lika”. Principen om lika behandling tycks vara välförankrad hos kommunerna. Förståelsen för behovet av positiv särbehandling av romska ungdomar

är mycket begränsad. I kommunernas svar finns det en rad argument *för* en individuell behandling av romska ungdomar och *mot* en kollektiv hantering av dessa ungdomar.

- Individuella behov är i fokus för kommunernas uppföljningsarbete. Det betyder att stödet definieras utifrån individuella behov och önskemål. De intervjuade har svårt att se på vilket sätt romers kollektiva rättigheter kan påverka verksamheten.

Minoritetslagstiftningens betydelse för verksamheten upplevs som otydlig och abstrakt. Ett problem är bristande kunskaper om de rättigheter som följer av romernas status som nationell minoritet. Ett annat problem är avsaknaden av tydliga ramar för hur minoritetslagstiftning den ska implementeras i den konkreta verksamheten. Att ungdomarna utsätts för diskriminering påpekas av många intervjuade. Med få undantag saknas strategier och handlingsplaner för att motverka den negativa särbehandlingen som dessa ungdomar utsätts för.

Avslutande reflexioner. Vad krävs för att förbättra unga romers situation?

I denna rapport har romska ungdomars berättelser och kommunernas arbete med unga romer varit i centrum. Dessa uppgifter har analyserats i ljuset av rapporter, forskning och utredningar som behandlar unga romers situation och mot bakgrund av uppgifter förmedlade av nyckelinformanter med lång erfarenhet av arbete med romer. Även om det finns en del gemensamma problembilder och beskrivningar i materialet finns det också några tydliga skiljelinjer mellan, å ena sidan, hur romska ungdomar beskrivs och definieras i utredningar och av andra aktörer och å andra sidan, hur dessa ungdomar definierar sig själva. Medan beskrivningar av romska ungdomar ofta tenderar på att fokusera på dessa ungdomars kollektiva egenskaper och särdrag, betonar de intervjuade ungdomarna både skillnaderna inom den romska gruppen och likheter med andra ungdomar. Detta är särskilt tydligt när arbetsmarknadssituationen diskuteras. Arbetsmarknadsläget beskrivs som svårt

för alla ungdomar och romska ungdomar utgör inget undantag i detta avseende påpekas det under intervjuerna. Samtidigt hävdas det att romska ungdomar drabbas hårdare än andra.

Ungdomarnas skiftande erfarenheter och strategier utmanar också föreställningar om romer, och romska ungdomar, som en enhetlig grupp som kan företrädas av en enda röst. De intervjuade ungdomarna ger uttryck för en mångfald av röster som delvis kan förknippas med skilda traditioner inom de olika romska grupperna men också kan relateras till individuella livsval, generationsvillkor, könstillhörighet och anpassningsstrategier. Ungdomarnas positionering i mittpunkten för en förändringsprocess innebär också att den romska identiteten blir öppen för nya tolkningar och förhandlingar. Under samtalet ges flera exempel på att unga romer upplever förändringar på olika sätt vilket också resulterar i nya sätt att tolka och förhålla sig till den romska identiteten. Unga romer ser sig själva som en del av en process där romskhet konstrueras på nya sätt som delvis skiljer sig både från tidigare generationers och från majoritetssamhällets beskrivningar. Arbetet för att förbättra unga romers livssituation måste därför ta sin utgångspunkt i ett erkännande av dessa ungdomars specifika position i skärningspunkten mellan äldre generationers identitetsbygge och samhällets assimileringsskrav och exkluderande mekanismer. Det innebär också att ta vara på dessa ungdomars förmåga att definiera problem och att formulera lösningar. Utifrån ungdomarnas berättelser och mot bakgrund av kommunernas beskrivningar av arbetet med dessa ungdomar kan några centrala problemområden identifieras. I vissa fall har ungdomarna också gett förslag på hur dessa problem kan åtgärdas.

Övergången mellan skolan och arbetslivet. Den bild som presenteras visar att denna övergång är särskild problematisk för ungdomar som saknar förebilder, vägledning eller ett nätverk som kan lotsa in i arbetslivet. I detta sammanhang har skolans insatser en avgörande betydelse för att dessa ungdomar ska kunna gå vidare till gymnasiet eller högre utbildning. Det räcker inte att informera ungdomarna. Föräldrarna måste också nå av informationen. De erfarenheter som förmedlades under samtalen visar att föräldrarnas stöd och uppmuntran är avgörande för ungdomarnas studieval och framtida utsikter. Ytterligare en synpunkt som kom fram är att det måste finnas alternativa utbildningsvägar för dem som

inte har kunnat följa med den reguljära undervisningen. En viktig utgångspunkt för att säkerställa romska barns och ungdomars rätt till undervisning är att granska rådande normer inom skolvärlden som kan bidra till att exkludera dessa elever och fördjupa existerande ojämlikheter.

Strukturella hinder och individuellt bemötande. Kommunernas arbete med uppföljningsansvaret utgår i de allra flesta fall från individuella behov. Lagen ger inte heller möjlighet att föra register över känsliga uppgifter och etnisk tillhörighet ses som en sådan uppgift. Under dessa förutsättningar uppfattas minoritetsrättigheter som problematiska och inte särskilt relevanta för verksamheten. Ett annat problem är att erfarenheterna hos vissa kommuner visar att särbehandling leder till en fördjupad stigmatisering. Samtidigt noterar många att unga romer är en grupp som är särskilt utsatt för diskriminering. Det finns således en konflikt mellan ett arbetssätt som utgår från individuella behov och de strukturella hinder som begränsar ungdomarnas möjligheter och rätt till ett likvärdigt bemötande. I detta sammanhang är bristande kunskaper om romers minoritets rättigheter ytterligare ett hinder för utarbetandet av åtgärder som kan motverka diskrimineringen mot romer och förstärka deras ställning i samhället. Den frågan som kan ställas är hur ungdomarnas rättigheter till en likvärdig behandling kan säkerställas utan att samtidigt förstärka stigmatiseringen. I detta sammanhang är aktiva åtgärder för att motverka diskriminering en viktig förutsättning för att förbättra unga romers situation.

Hälsa, välfärd och fattigdom. Frågor om hälsa och välfärd har berörts i samtalen endast i den mån att de påverkar utbildningsmöjligheter eller etableringen på arbetsmarknaden. En viktig fråga i detta sammanhang är förekomsten av tidigt föräldraskap särskilt bland unga kvinnor. Även om vissa kommuner och somliga frivilla organisationer bedriver projekt i syfte att stärka unga kvinnors ställning genom bland annat information om kvinnors rättigheter finns det stort behov av institutionaliserade arbetsformer som kan erbjuda unga kvinnor stöd och information.

Hälsorelaterade problem har också betydelse för barn och ungdomars uppväxtvillkor. Fattigdom och begränsade ekonomiska resurser innebär många gånger ett förstärkt utanförskap. Uppgifter från kommunerna visar också att ohälsa och sjukfrånvaro påverkar ungdomarnas etablering på arbetsmarknaden. Det finns således anledning att uppmärksamma på vilket sätt unga romers ofärd under uppväxten påverkar framtida möjligheter till välfärd och självförsörjning.

Representation, delaktighet inflytande. Undersökningens resultat visar att unga romer befinner sig i en särskild position och därför är det viktigt att gruppen ges möjlighet att föra sin egen talan. Det är också viktigt att uppmärksamma könsvisa skillnader inom gruppen och att ta vara på den mångfald av erfarenheter, önskemål och livsval som dessa ungdomar ger uttryck för. Unga romer befinner sig i en identitetsskapande process där olika uppfattningar om vad det innebär att vara rom möts, förhandlas och omformuleras. En viktig förutsättning för att unga romer i framtiden ska kunna *både* bejaka sin identitet *och* delta i samhället på likvärdiga villkor är att det finns institutionellt utrymme för att utveckla egna aktiviteter, kunskapsområden och samarbetsformer. Det tål att påpekas att projekttröttheten är stor bland unga romer. Både långsiktighet och uthållighet behövs för att (åter)skapa ett förtroende för samhällets intresse och vilja att åstadkomma en varaktig förbättring av unga romers livsvillkor.

Referenser

- Andric Ana & Ljung Ulrika (2009) *Unga romers skolsituation i Västerås i egenskap av nationell minoritet*, C-uppsats i sociologi.
- Barnombudsmannen (2005) *De vill att jag ska vara osynlig*. Stockholm.
- de los Reyes Paulina & Wingborg Mats (2002) *Vardagsdiskriminering och rasism. En kunskapsöversikt*. Integrationsverket: Norrköping
- DO (2004) *Diskriminering av romer i Sverige*. Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. Stockholm.
- Essed Philomena (2005) "Vardagsrasism" i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red) *Bortom vi och dom. Teoretiska perspektiv på makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport till utredningen om Makt, integration och strukturell diskriminering, SOU 2005:41, Fritzes: Stockholm
- Länsstyrelsen i Västmanland (2009) *Romers situation i Västerås*. Västerås.
- Montecino Parra Norma (2002) *Zigenarfrågan. Intervention och romantik*. Lund dissertations in Social Work, Lund
- Nationell konferens för romska organisationer, kommuner och andra aktörer "Med romer för romer" 21-24 oktober 2008. Södertälje.
- Palosuo Laura (2008) *En inventering av forskning om Romer i Sverige. Ett uppdrag från Delegationen för romska frågor*. Uppsala.
- Ricoeur Paul (1980) "Narrative and time", *Critical Inquiry*, vol 7, nr 1.
- "Romers situation i Malmö" en rapport om Malmös minoritetspolitik utifrån romernas perspektiv. Malmö.
- Skolverket (2007) *Romer i skolan – en fördjupad studie*. Rapport 292/2007.
- SOU 2005:41 *Bortom vi och dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och*

strukturell diskriminering. Rapport till utredningen om Makt, integration och strukturell diskriminering, Justitiedepartementet, Fritzes: Stockholm

Sveriges Kommuner och Landsting (2008) *Det kommunala uppföljningsansvaret – som kommunerna ser det*. Stockholm.

Fördjupningslitteratur

Ungdomsstyrelsen 2006:6. Arbetsmarknadssatsningen – att bryta ungdomars utanförskap på arbetsmarknaden.

Ungdomsstyrelsen 2008:1. En andra chans. Utvärdering av ideella navigatorcentrum för unga.

Ungdomsstyrelsen 2005:10. FOKUS05 – en analys av ungas etablering och egenförsörjning.

Ungdomsstyrelsen 2007:14. FOKUS07 – en analys av ungas hälsa och utsatthet.

Ungdomsstyrelsen 2008:9. FOKUS08 – en analys av ungas utanförskap.

Ungdomsstyrelsen 2009:1. Unga föräldrar– studier och arbete.

BILAGOR

Kunskapsöversikt om unga utanför arbete och skola

av *Anders Kassman*

I början av 2000-talet visade en jämförelse mellan olika OECD-länder att det i Sverige fanns en växande grupp unga som varken arbetade, studerade eller hade någon annan känd sysselsättning (Ryan 2001). Det saknades samtidigt grundläggande kunskaper om hur stor gruppen var, vilka som drabbades och hur rörelserna till och från gruppen skedde. En statlig utredning tillsattes för att kartlägga problemets omfattning och föreslå motåtgärder (Dir 2003:19). Med hjälp av sekundära registeruppgifter i LOUISE-databasen och material från Epidemilogiskt centrum vid Socialstyrelsen kunde utredningen utpeka vissa faktorer som ökade risken att hamna utanför. Riskerna var störst bland dem utan fullständig gymnasieutbildning och bland invandrare med kortare vistelsetid i landet än fem år.

Utredningen visade också att det i gruppen fanns en ökad risk för långvariga etableringsproblem och att de utan känd sysselsättning löpte större risker att drabbas av olika sociala problem som missbruk och självmordsförsök (SOU 2003:92). Forskningen har efter detta bland annat kommit fram till att de som bor i vissa utsatta bostadsområden i storstäderna drabbas hårdare och att de med flera samtidiga problem löper större risker än andra (Socialstyrelsen 2006, Bäckman och Nilsson 2007). Invandrare och särskilt de från de Afrikanska länderna och de med kort vistelsetid i Sverige drabbas hårdast (Franzén och Kassman, Schröder och Sahin 2007). Tiden utan känd sysselsättning har av dessa skäl tolkats som ett centralt steg i en pågående exkluderingsprocess. De longitudinella analyserna visar att ju längre tid man är utan känd sysselsättning desto svårare blir etableringsprocessen (Kassman & Franzén 2007). Anledningen till att tiden utan känd sysselsättning försvårar etableringen har dock hittills inte kunnat undersökas annat än mer sporadiskt.

Bakgrund

Med början under 1990-talets lågkonjunktur blev det svårt för unga att finna alternativ till att gå i gymnasium och högskola. Gymnasiet är nästintill obligatoriskt och samtliga program är treåriga. Utan arbete eller komplementära sysselsättningsalternativ riskerar de som inte studerar att utveckla alternativa livsstilar som leder allt längre från arbetsmarknaden. För att möta den extremt höga ungdomsarbetslösheten under 1990-talet utvecklades därför olika särskilda ungdomsprogram som den så kallade Ungdomsgarantin och de kommunala ungdomsprogrammen. Dessa ersattes under 2008 av Jobbgarantin som riktas till alla mellan 16-25 år och som varit anmälda hos arbetsförmedlingen under längre än tre månader.

Gymnasieskolans Individuella program skapades i det tidiga 1990-talets gymnasiereform med syftet att förbereda alla dem som inte kom in på några ordinarie gymnasieprogram för fortsatta studier. Efter förslag från utredningen Unga utanför förtydligades 2005 det

kommunala uppföljningsansvaret så att kommunerna skulle hålla sig informerade om alla 16–19-åringar som saknade någon känd sysselsättning och erbjuda dem olika individuella alternativ. Skolverkets senaste uppföljning av det kommunala uppföljningsansvaret visade dock att 2005 hade färre än hälften av kommunerna en handlingsplan för arbetet med det kommunala uppföljningsansvaret (Skolverket 2006).

Ungdomsforskare menar att unga idag står inför större valmöjligheter men att de samtidigt löper större risker att göra felbedömningar än tidigare generationer. Det saknas tydliga etableringsvägar och tidigare generationer har svårt att vägleda yngre på grund av de stora förändringarna (Furlong & Cartmel 1997, Trondman & Bunar 2001). De fasta anställningarna minskar bland unga, allt fler studerar utomlands, många jobbar tillfälligt och fler och fler reser ut i världen och arbetar eller vidgar sina vyer på andra sätt. Etableringsvägarna och samhället som helhet uppfattas som mindre förutsebart och olika risker överlämnas till enskilda individer att hantera (Beck 2000).

James Coleman (1993) menar att en viktig förklaring till ungas etableringsproblem står att finna i att familjeansvaret har tonats ned och inga andra formella välfärdsorganisationer klarat av att fylla det tomrum som uppstått. Den tekniska utvecklingen och välfärdsamhällets olika organisationer har medfört att föräldrar inte längre behöver investera i sina barns framtid för sin egen försörjnings skull och att det därför inte längre är en lika stor familjetragedi om ens barn misslyckas. Det senmoderna samhället är mer individualistiskt på både gott och ont. Individerna i den globaliserade världen tvingas att inte enbart se till sina vardagliga kortsiktiga bekymmer utan måste på samma gång hålla olika framtida vägar öppna, klarar man inte det riskeras långvariga problem (Leisering & Walker 1998).

I det senmoderna samhället finns en strävan att anpassa så mycket som möjligt efter individens önskemål och förutsättningar. Grunden för detta är att individen vet bäst och att samhällets uppgift är att ge utrymme och tillgång till en dynamisk utveckling. Unga får vara med och bestämma i hemmet och skolan. Utbudet av kurser på gymnasiet har utökats drastiskt och arbetslivets ersättningsystem anpassas efter individuella prestationer. I Sverige har forskningen kring unga utanför bedrivits på en mer strukturell nivå och olika variabelers inverkan på risken att hamna utanför och stanna där har undersökts. Forskningen har kopplat samman gruppens sammansättning och förändring med främst den förändrade arbetsmarknaden och den förlängda ungdomstiden som hänger samman med utbildningsväsendets expansion (SOU 2003:92, Franzén & Kassman 2005 Kassman & Franzen 2007, Bäckman & Nilsson 2007).

Är unga utanför ett problem?

Den första frågan som forskningen ställdes inför var om unga utanför överhuvudtaget utgjorde ett problem och i så fall för vem. Olika mätmetoder har svårt att fånga rörelserna

på en allt mer rörlig arbetsmarknad och närmare undersökningar har visat att en hel del av dem som utpekats som unga utanför i själva verket var sysselsatta under den aktuella perioden (SOU 2003:92, Ungdomsstyrelsen 2005). Vissa jobbade utomlands under perioder, till exempel som au pair eller liknande och andra arbetade svart. På dessa sätt skaffade de sig arbetslivserfarenhet och välbehövliga kontakter. Det är därför vanskligt att försöka ge några exakta sifferuppgifter på hur många de unga utanför är. Bland samtliga 20-24-åringar, den åldersgrupp där problemen visat sig störst, har andelen varit relativt konstant kring tio procent sedan mitten av 1990-talet (Socialstyrelsen 2007). Bland en av de grupper som drabbats hårdast, unga med ursprung från de Afrikanska länderna och en kortare vistelsetid i Sverige, var en så stor andel som 30 procent utan studier eller arbete 2004 (Schröder och Sahin 2007).

Ungefär en tredjedel av de unga utanför som man har kunnat följa hade efter sju år lyckats etablera sig, medan två tredjedelar fortfarande hade en utsatt arbetsmarknadssituation (Franzén och Kassman 2007). En studie påvisade stora etableringsproblem långt upp i medelåldern (48-åringar) för dem med etableringsproblem som unga (i 25-årsåldern) (Bäckman och Nilsson 2007). En analys av material från Integrationsverkets register visade dessutom att många i den utsatta gruppen hade egna barn och att en anmärkningsvärt liten andel var anmälda vid arbetsförmedlingen. I vissa grupper var det drygt hälften som inte var anmälda vid arbetsförmedlingen, trots att de varken studerade eller arbetade. I samma grupp hade drygt 40 procent barn (Schröder och Sahin 2007).

Sammanfattningsvis visar forskningen att ju längre period man varit utanför desto större problem. Att riskerna är större för socioekonomiskt utsatta grupper. Att problemen är större för dem som bor i olika utsatta områden. Att en större andel av dem med invandrarbakgrund drabbas och särskilt då dem med kortare vistelsetider och ursprung från de Afrikanska länderna. Utanförskapet tycks dessutom leda till högre risker för olika sociala problem som missbruk, självmord och en ökad allmän dödlighet. Dessa forskningsresultat utgör starka skäl för samhället att uppfatta unga utanför som ett viktigt steg i en marginaliseringsprocess att se allvarligt på.

Vilka riskerar att drabbas?

Möjligheterna att finna riskfaktorer hänger samman med tillgången till undersökningsmaterial. Analysen av de unga utanför har framförallt genomförts på en övergripande eller strukturell nivå och med hjälp av olika registermaterial. De riskfaktorer som är möjliga att finna med dessa metoder begränsas av vilka uppgifter som finns tillgängliga i olika myndighetsregister och som ofta har sammanställts för andra ändamål. De största riskerna att hamna utanför som dessa undersökningar funnit löper ungdomar som inte gått färdigt grundskolan, de med Afrikanskt ursprung, de med kortare vistelsetid i landet och de som bor i olika utsatta bostadsområden. Unga vuxna som var utanför två år mellan det att de var 20-24 år löper större risker än 16-19-åringarna (SOU 2003:92).

En kombination av flera olika riskfaktorer leder till högre risker (Bäckman & Nilsson 2007). För kvinnor med omfattande sjukfrånvaro i skolan förstärks risken ytterligare (Bäckman & Nilsson 2007). Dessutom visar analyserna att så många som mellan 25-40 procent av unga utanför i 20-24-års åldern har barn, vilket naturligtvis även innebär att barnen i sin tur riskerar att drabbas av olika problem på grund av föräldrarnas svårigheter (Schröder och Sahin 2007).

Förslag för att komma till rätta med problemet

Utredningen unga utanför lämnade en rad olika förslag för att stödja unga i deras etableringsprocess. De viktigaste förslagen rörde ett förstärkt kommunalt uppföljningsansvar för dem under 20 år och för en äldre målgrupp föeslogs försök med Navigatorverksamhet för att pröva nya metoder att nå unga med etableringssvårigheter. Hur ser då utmaningarna ut för att komma till rätta med problemen? En viktig anledning till detta är antagligen att samhällets stödsystem överlag inte är ordnade för att stötta enskilda individer över längre tidsperioder och att det går mycket trögt att ändra på sådana strukturer som är uppbyggda sedan lång tid tillbaka. Bland annat är skolan uppdelad i olika stadier med ansvar för sina åldersgrupper och arbetsförmedlingen har olika kriterier för att sortera bort dem som inte står till arbetsmarknadens förfogande. Sådana indelningar gör att unga utanför, med sina diffusa, skiftande och svårlosliga men beständiga problem, lätt faller mellan olika myndigheters ansvarsområden.

Troligen är det tyvärr också så att de unga utanför inte är särskilt behjälpta av ökade ansträngningar att lokalisera dem eller undersökningar som visar vilka problem de står inför och vilka som drabbas. Problemen består snarare i att de inte har någon given plats i det senmoderna samhället, de är på väg att exkluderas. Vi vet vilka de är, eller kan i alla fall ganska lätt identifiera dem. Skolverket kunde i sin uppföljning av det kommunala uppföljningsansvaret beräkna att det i hela Sverige rörde sig om drygt 32 000 16-19-åringar som omfattades av det kommunala uppföljningsansvaret, att 90 procent av dessa gått på gymnasiet men avbrutit studierna i förtid, men att enbart en tredjedel av dessa ungdomar överhuvudtaget kontaktats av de ansvariga myndigheterna.

Kommunerna har i stor utsträckning kommit att tolka uppföljningsansvaret enkom som en skyldighet att hålla sig informerade om situationen (SKL 2008). Ansvaret för detta har i alltför hög grad uppfattats som en uppgift för gymnasieskolans individuella program (Skolverket 2006). När 90 procent av målgruppen valt att hoppa av påbörjade gymnasiestudier blir detta naturligtvis problematiskt. Dessa ungdomar är inte behjälpta av att återigen bli kontaktade av ytterligare en organisation, eller av samma, med erbjudande om att återta sina studier. Utgångspunkten måste istället vara att erbjuda stöd och hjälp utifrån den unges egna villkor. Frågan till de unga utanför bör inte vara: "Vad har du för problem?" Utan: "Hur kan vi hjälpa dig?"

Tanken bakom det kommunala uppföljningsansvaret var att kommunerna skulle bedriva uppsökande verksamhet och erbjuda sysselsättningsalternativ till unga som själva hade svårt att finna en lämplig sysselsättning som kan leda dem vidare i etableringsprocessen. Uppgiften var tänkt som långt mer handlingsinriktad än vad som tycks ha blivit utfallet. Att enbart hålla sig informerad om läget och på sin höjd försöka kontakta dem som hoppat av gymnasiet duger inte mycket till. Det ursprungliga förslaget till kommunalt uppföljningsansvar finns tydligt formulerat i utredningen Unga utanför och där står bland annat följande rader:

De unga i målgruppen skall kontaktas och insatser skall erbjudas utifrån den unges behov och förutsättningar. Insatserna kan därför innebära allt från enstaka samtal för vissa individer till en verksamhet på heltid med studier, praktik etc. för andra. Kommunen skall erbjuda insatser på heltid, så att unga med behov av sådan verksamhet är garanterad detta (SOU 2003:92, s 130).

Utredningen menade att den kommunala organisationen som arbetade med det kommunala uppföljningsansvaret skulle förfoga över en egen budget som inte var mindre per aktuell ungdom än kostnaden för en ordinarie gymnasieutbildning.

Marginaliseringsprocesser och nätverksrekrytering

Forskningen har visat att det utgör ett betydande problem att vara ung och utanför på både kort och lång sikt för en stor andel av de drabbade personerna. Hittills har forskningen dock inte lyckats analysera utanförskapets egen inre dynamik. Vad är det som gör att unga utan känd sysselsättning får allt svårare att etablera sig ju längre tid som de varit utanför? Är det tecken på en sorteringsprocess där enbart de blir kvar som inledningsvis hade störst problem eller finns det mekanismer som sätts i rörelse under själva perioden utanför?

För att analysera denna typ av frågor skulle unga utanför behöva studeras närmre och jämföras med andra ungdomsgrupper. Tidigare forskning antyder att olika sociala nätverk kan ha en avgörande betydelse för ungas etableringsprocess (Walther et al. 2005). Det finns svenska forskningsintervjuer som visar att unga i vissa lägen kan agera "dörrvakter" och av konkurrensskäl hindra andra från att finna ett arbete, samtidigt som andra undersökningar visar att en mycket stor del av alla nyanställningar sker via olika informella rekryteringsmetoder som till exempel tips från familj, släkt, vänner eller tidigare anställda (Tovatt 2006, Ekström 2001). Forskningen pekar med andra ord på att den inre dynamiken i ungas nätverk kan fungera både som en möjlighet och som ett hinder i etableringsprocessen vilket också tycks utgöra en mycket central fråga att närmare belysa för att bättre kunna stödja unga utanför.

Unga romer och det kommunala uppföljningsansvaret

Det finns inga särskilda bestämmelser riktade just till unga romer när det gäller övergången mellan skola och arbetsliv. Det kommunala uppföljningsansvaret gäller alla ungdomar och finns formulerat på följande vis i Skollagen 1 kap 18 §:

En hemkommun skall löpande hålla sig informerad om hur de ungdomar i kommunen som fullgjort sin skolplikt men som inte fyllt 20 år är sysselsatta, i syfte att kunna erbjuda dem lämpliga individuella åtgärder (SFS 1985:1100).

Det finns inte heller några undersökningar som särskilt belyser unga romer som saknar känd sysselsättning. Men Skolverket har i olika rapporter visat att unga romer har en särskilt problematisk skolsituation som ofta präglas av hög frånvaro och avhopp både från grund- och gymnasieskolan. Skolverket menar att många romer upplever sig trakasserade vilket bland annat leder till att de inte vill uppge sin bakgrund för att få tillgång till hemspråksundervisning och andra möjliga stödåtgärder (Skolverket 2007). Eftersom oavslutade studier utgör en viktig riskfaktor för att hamna mer långsiktigt utanför berörs därför romer särskilt av det kommunala uppföljningsansvaret.

Referenser

Beck, Ulrich (2000) Risksamhället. På väg mot en annan modernitet Daidalos, Göteborg

Bäckman, O & Nilsson (2007) Ung och utanför- vad innebär det på lång sikt?

Arbetsmarknadsanknytning för stockholmare födda på 1950-, 1960 och 1970-talen s. 98-115 i Olofsson, J. & Thoursie A. (red.) Ungas framtidsvägar. Möjligheter och utmaningar. Agoras årsbok 2007, Agora, Stockholm

Coleman, J. S. (1993) The rational reconstruction of society i American Sociological Review 58: s 1-15.

Dir 2003:19 Samhällets insatser för att stödja ungdomar som varken studerar, arbetar eller söker arbete

Ekström, E. (2001) Arbetsgivarnas rekryteringsbeteende Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, IFAU, Uppsala

Franzén, E. & Kassman, A. (2005) Longer-term Labour-market Consequences of Economic Inactivity during Young Adulthood: A Swedish National Cohort Study i Journal of Youth Studies, Vol. 8, No 4, December 2005, s. 403-424

Furlong, A & Cartmel, F. (1997) Young People and Social Change. Individualization and Risk in Late Modernity Open University Press, Buckingham & Philadelphia

Kassman, A. & Franzén, E. (2007) Unga vuxna utanför både skola och arbetsliv –

- nya etableringsmönster eller början till social utslagning? i Thoursie, A. & Olofsson, J (red.) Ungas framtidsvägar- möjligheter och utmaningar Agora, Stockholm
- Leisering, L. & Walker, R. (1998) New realities: the Dynamics of Modernity s. 3-16 i Leisering, L. & Walker, R. (Eds) The Dynamics of Modern Society The Policy Press, Bristol
- MacDonald, R. (red.) (1997) Youth, the 'Underclass' and Social Exclusion Routledge, London
- Macdonald, R. & Marsh, J. (2005) Disconnected Youth? Growing up in Britain's Poor Neighbourhoods Palgrave Macmillan, New York
- Murray, C. (1984) Losing Ground: American Social Policy 1950-1980 Basic Books, New York
- Ryan, P. (2001) The School-to-Work Transition: A Cross-National Perspective i Journal of Economic Literature, Vol XXXIX, s. 34-92
- Schröder, Lena och Sahin, Gün (2007) Närmar sig och fjärrar sig. Uppföljning av indikatorerna för utrikes föddas sysselsättning Integrationsverkets stencilserie 2007:12, Norrköping
- SFS (1985:1100) Skollag
- SKL (2008) Det kommunala uppföljningsansvaret som kommunerna ser det Sveriges kommuner och Landsting, Stencil daterad 2008-02-27, Stockholm
- Skolverket (2006) Information om icke skolpliktiga ungdomar- det kommunala uppföljningsansvaret Skolverket Dnr 2005:3341, Stockholm
- Skolverket (2007) Romer i skolan – en fördjupad studie Skolverket, Rapport 292, Stockholm
- Socialstyrelsen (2006) Social rapport 2006 Socialstyrelsen, Stockholm
- Socialstyrelsen (2007) Individ- och familjeomsorg Lägesrapport 2007, Socialstyrelsen, Stockholm
- SOU 2003:92 Unga Utanför Fritzes, Stockholm
- Tovatt, C. (2006) Nätverksrekrytering. Möjligheter, strategier och dörrvakter vid ungdomars arbetsmarknadsinträde i Arbetsmarknad & Arbetsliv, årg. 12, nr. 4, s. 207-222
- Trondman, M & Bunar, N. (red.)(2001) Varken unge eller vuxen Atlas, Stockholm
- Ungdomsstyrelsen (2005) Fokus 05: en analys av ungas etablering och egen försörjning Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:10, Ungdomsstyrelsen, Stockholm

Walther, A., Stauber, B. & Pohl, A. (2005) Informal Networks in Youth Transitions in West Germany: Biographical Resource or Reproduction of Social Inequality i Journal of Youth Studies, vol. 8 nr. 2 juni 2005 s. 221-240

Intervjuguide till unga romer

Frågor som riktades till de romska ungdomarna i studien. Intervjuerna är semistrukturerade samtal om följande teman:

- *Uppfattningar om den romska identiteten*
- *Erfarenheter av skolan och utbildningssystemet*
- *Skolböcker, språk och inläring*
- *Kontakt mellan föräldrar och skolan*
- *Sociala nätverk, umgänge och fritidsaktiviteter*
- *Erfarenheter av sociala myndigheter*
- *Arbetsliv, sysselsättning och försörjning*
- *Utbildning, arbete och identitet*
- *Könsroller, jämställdhet och identitet*
- *Politiskt deltagande och föreningsarbete*
- *Kunskap om rättigheter, minoritetsstatus, medborgarskap*
- *Framtiden, vägval och hinder*

Enkäten till kommunerna

Unga romers ställning som minoritet

- Hur arbetar kommunen för att tillvarata unga romers rättigheter som nationell minoritet?
- På vilket sätt ges ungdomarna möjlighet att medverka till åtgärdernas utformning?

Kunskaper om minoriteters rättigheter och kommunens ansvar

- Vilken typ av kompetens behövs för att tillvarata unga romers rättigheter inom kommunens verksamhet?
- Vilka strategier finns för att säkerställa att lämplig kunskap och kompetens finns att tillgå inom kommunen?

Arbetsmarknad och sysselsättning

- Hur ser sysselsättningssituationen ut för unga romer i din kommun?
 - Hur är uppföljningsansvaret utformat när det gäller romska ungdomar?
 - Finns det några skillnader beträffande unga romska kvinnors och unga romska mäns sysselsättningssituation? Hur hanterar kommunen dessa skillnader?
 - Hur ser samverkan ut mellan kommunen och arbetsförmedlingen i fråga om unga romers sysselsättning?
 - Vilka erfarenheter finns av individanpassade åtgärder när det gäller unga romer? Vad finns det för skillnader mellan kvinnor och män inom den romska gruppen när det gäller kommunens åtgärder?
 - Hur ser kommunens uppsökande verksamhet ut när det gäller unga romer som befinner sig utanför skola och arbetsliv?
 - Vilka möjligheter till kompetensutveckling eller yrkesinriktad utbildning finns för unga romer?
 - Hur tillämpas jobbgarantin när det gäller romska ungdomar? Vilka erfarenheter finns inom din kommun?
 - Vilka möjligheter till praktik erbjuds dessa ungdomar? Hur har detta utvärderats?
 - Har du några förslag på hur unga romers ställning på arbetsmarknaden kan stärkas? Finns det några goda exempel i din kommun?
- Tack för din medverkan!

Delegationen för romska frågor
Ju 2006:10

2007-10-15

Dnr 01/2007

Uppdraget till Ungdomsstyrelsen från Delegationen för romska frågor

Avtal gällande intervjustudie om unga vuxna romers situation samt studie av kommuners arbete med ungdomar med tonvikt på romer

1. Avtalsparter

Delegationen för romska frågor

Ungdomsstyrelsen

(Ju 2006:10)

Box 17 801

118 94 STOCKHOLM

103 33 Stockholm

Organisationsnummer

Organisationsnummer

202100-3831

202100-1173

Detta avtal har träffats mellan Delegationen för romska frågor och Ungdomsstyrelsen (nedan kallad Leverantören).

2. Avtalstid

Avtalet gäller från och med den 1 december 2008 till och med den 31 maj 2009 och upphör att gälla utan föregående uppsägning. Avtalet kan dock efter skriftlig överenskommelse förlängas i ytterligare högst en månad, varefter det upphör att gälla utan föregående uppsägning.

3. Avtalets omfattning och utförande

Delegationen för romska frågor inrättades i februari 2007 för att, med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om att skydda och främja de mänskliga rättigheterna, vara nationellt pådrivande i arbetet med att förbättra romernas situation i Sverige. I enlighet med kommittédirektiven ska delegationen utreda romers situation genom att inhämta, sammanställa, analysera och redovisa erfarenheter och kunskaper som finns på området, samt lämna förslag på hur

romers livsvillkor i samhället ska kunna förbättras. Arbetet förutsätter en nära dialog och samverkan med romer.

Delegationen avser att genomföra en intervjustudie med unga vuxna romer och deras syn på tidigare skolgång, arbetsmarknad och framtid. I samband med studien ska en beskrivning av hur kommuner arbetar med tillsynsansvaret för unga under 18 år som ej går i gymnasieskola. En enkätstudie med uppföljande intervjuer med företrädare för ett urval kommuner ska genomföras med fokus på om och hur dessa kommuner arbetar med den romska gruppen. Uppdraget skall utföras och redovisas enligt *bilaga 1 Projektplan - Uppdrag om unga vuxna romer*.

Leverantören svarar för allt som krävs för att uppdraget skall kunna genomföras i enlighet med avtalshandlingarna eller vad som annars måste anses ingå i uppdraget. Delegationen för romska frågor har i detta avseende tolkningsföreträde.

Leverantören skall utföra uppdraget med omsorg, iaktta lag eller annan författning samt i övrigt iaktta etiska normer och god sed.

4. Avtalsansvariga och kontaktpersoner

Hos Leverantören skall för detta avtal finnas en avtalsansvarig person, namn?, Ungdomsstyrelsen. Delegationen för romska frågor avtalsansvarige i allt som rör detta avtal är ordförande Maria Leissner

Förändringar i avtalet får bara göras av avtalsansvarig.

Vid genomförandet av uppdraget är Delegationen för romska frågor kontaktperson Anna-Sofia Quensel, och Leverantörens kontaktperson är Ammar Makboul.

Kontaktpersonen är den som skall kontaktas vid frågor med anledning av avtalet.

Part skall skriftligen underrättas om ny avtalsansvarig eller kontaktperson utses.

Kontaktpersonen skall inneha erforderlig kompetens samt vara behörig att omedelbart kunna fatta eller inhämta beslut i frågor rörande uppdraget.

5. Underleverantör

Leverantören får inte utan godkännande i förhand från Delegationen för romska frågor anlita underleverantör för genomförande av hela eller delar av uppdraget. Delegationen för romska frågor äger rätt att som underlag för bedömning av underleverantör, erhålla skriftlig information motsvarande den som erhållits om Leverantören och dennes personal. Leverantören ansvarar för underleverantörs arbete som för eget arbete.

6. Ersättning

Ersättning för uppdraget sker i svenska kronor (SEK) och anges inklusive allt (sociala avgifter, mervärdesskatt m.m.) Leverantören har för utfört arbete rätt till de priser som framgår *nedan*.

Samtliga priser är fasta under avtalsperioden och även vid en eventuell förlängning av avtalsperioden.

Regeringskansliet betalar inte några avgifter eller kostnader utöver den avtalade ersättningen.

Den avtalade ersättningen är **450 000 kronor** inklusive sociala avgifter och mervärdesskatt. Utbetalning kommer att ske vid ett tillfälle (se närmare punkt 8). Av dessa utgör 50 000 kronor ersättning för romsk resursperson vid intervjuerna med unga vuxna romer.

7. Ersättning för resekostnader och traktamenten

--

8. Fakturering och betalning

Den avtalade ersättningen är 450 000 **kronor** inklusive sociala avgifter och mervärdesskatt. Rekvirering av medel skall ske vid ett tillfälle och senast den 1 december 2008.

Av Leverantörens faktura skall arten och omfattningen av det arbete som har utförts och avses att utföras framgå. Av fakturan skall även framgå vilket avtal och vilket uppdrag den hänför sig till samt Delegationen för romska frågor kontaktperson för uppdraget.

På begäran har Delegationen för romska frågor rätt att från Leverantören erhålla kopior på verifikationer och annat redovisningsunderlag gällande det av Leverantören fakturerade kostnader.

Faktura skall sändas till följande adress: Delegationen för romska frågor (Ju2006:10) 103 33 Stockholm.

9. Äganderätt och immateriella rättigheter

Äganderätt, upphovsrätt och eventuell annan immateriell rätt till framtaget material i samband med uppdrags utförande skall helt tillfalla Delegationen för romska frågor, dock med den begränsning som följer av 3 § upphovsrättslagen (1960:729).

Efter avslutat uppdrag skall Leverantören till Delegationen för romska frågor överlämna det material som tagits fram för uppdraget, om inte annat särskilt överenskommits.

Leverantören svarar för att Delegationen för romska frågor i Sverige fritt och utan begränsningar eller inskränkningar kan nyttja framtaget material. Leverantören har därmed ansvar för att levererat material inte kränker annans rätt.

Vad som avtalats mellan parterna beträffande rättigheterna enligt ovan, skall äga giltighet även efter det att avtalet i övrigt upphört att gälla.

10. Utnyttjande av uppdrag i marknadsföringssyfte

Leverantören äger inte rätt att använda Delegationen för romska frågors namn i reklam- eller marknadsföringssammanhang utan att ha inhämtat skriftligt medgivande från Delegationen för romska frågor.

11. Sekretess

Leverantören får aldrig röja eller utnyttja uppgift som omfattas av sekretess enligt sekretesslagen (1980:100)

Leverantören är i förekommande fall skyldig att informera sig om innebörden av sekretesslagens bestämmelser om handlingssekretess och tystnadsplikt. Leverantören förbinder sig att tillse att dennes personal och underleverantörer gör motsvarande åtagande avseende sekretess- och tystnadsplikt.

Leverantören får inte under avtalstiden utöva verksamhet som kan rubba förtroendet till Leverantören i något som gäller det avtalade uppdraget.

12. Avbeställning

Delegationen för romska frågor har även rätt att när som helst begränsa eller avbeställa uppdraget. Leverantören skall då avveckla uppdraget till minsta möjliga kostnad och på kortast möjliga tid. Leverantören har då rätt till ersättning för styrkt arbete och styrkta kostnader som Leverantören har utfört inom ramen för uppdraget och Delegationen för romska frågor har godkänt.

13. Ändring av avtalet

Ändringar och tillägg till detta avtal skall ske skriftligen och skall för att vara gällande undertecknas av båda parter.

14. Hävning av avtalet

Detta avtal är träffat med den förutsättningen att Leverantören fullgör lagenliga skyldigheter gentemot samhället avseende skatter och avgifter. Skulle det under avtalstiden visa sig att nämnda skyldigheter inte fullgjorts kan detta avtal komma att hävas med omedelbar verkan.

Delegationen för romska frågor har rätt att säga upp avtalet till omedelbart upphörande om Delegationen för romska frågor anser att Leverantören inte uppfyller Delegationen för romska frågors krav, lämnade direktiv eller i övrigt bryter mot avtalet. Detta under förutsättning att Leverantören inte inom skälig tid efter skriftligt påpekande från Delegationen för romska frågor vidtagit nödvändig rättelse. Oavsett detta får Delegationen för romska frågor säga upp avtalet om Leverantören vid upprepade tillfällen bryter mot avtalet.

Leverantören är skyldig att ersätta Delegationen för romska frågor för den skada Delegationen för romska frågor kan lida till följd av avtalsbrott.

Delegationen för romska frågor har vidare rätt att säga upp avtalet till omedelbart upphörande om Leverantören försätts i konkurs, inlett ackordsförhandlingar, träder i likvidation eller på annat sätt kan antas ha kommit på obestånd.

15. Överlåtelse av avtalet

Ingendera parten har rätt att överlåta detta avtal, eller rättigheter eller skyldigheter enligt avtalet, eller efterföljande avtal, till annan utan den andra partens i förväg godkännande.

16. Befrielsegrunder

Part skall vara befriad från att fullgöra skyldighet enligt avtalet om utförandet hindras eller oskäligt betungas till följd av händelser utanför partens kontroll. Till händelser utanför Leverantörens kontroll skall inte räknas strejk, blockad, lockout eller annan arbetskonflikt som beror av att Leverantören inte följer på marknaden gängse tillämpade regler och principer. Leverantören skall kunna visa att konflikt av nämnt slag inte beror på Leverantören.

En part är skyldig att omgående skriftligen underrätta den andra parten om händelse enligt första stycket första meningen inträffar, som hindrar eller oskäligt betungar parts fullgörande av avtalet. Parten är skyldig att genast utföra åligganden enligt avtalet när händelser av nu nämnt slag upphör.

Om part åberopat befrielsegrund och sådan omständighet förelegat i mer än två månader, kan part skriftligen begära att avtalet hävs och därmed avvecklas.

17. Avtalshandlingar

Avtalshandlingar kompletterar varandra. Om avtalshandlingar skulle visa sig vara motsägelsefulla i något avseende gäller de i följande ordning:

(1) skriftliga ändringar och tillägg till detta avtal

(2) detta avtal

18. Tvist m.m.

Tvist angående tillämpning eller tolkning av detta avtal och därmed sammanhängande rättsförhållanden, skall prövas och slutgiltigt avgöras av allmän domstol med tillämpning av svensk rätt. Talan skall väckas vid Stockholms tingsrätt.

Detta avtal har upprättats i två likalydande exemplar varav parterna tagit var sitt.

Stockholm 2008-12-01

Stockholm 2008-12-01

Delegationen för romska frågor

Ungdomsstyrelsen

Maria Leissner

Gun-Britt Spring Larsson

BILAGA 1

2008-11-30

Delegationen för romska frågor

JU 2006:10

Delegationen för romska frågor (Ju 2006:10)

Anna-Sofia Quensel

Namnförtydligande

Namnförtydligande

Avtalets projektplan – bilaga i kontraktet

Projektplan – Ungdomsstyrelsen

Bakgrund

Delegationen för romska frågor inrättades i februari 2007 för att, med utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om att skydda och främja de mänskliga rättigheterna, vara nationellt pådrivande i arbetet med att förbättra romernas situation i Sverige. I enlighet med kommittédirektiven ska delegationen utreda romers situation genom att inhämta, sammanställa, analysera och redovisa erfarenheter och kunskaper som finns på området, samt lämna förslag på hur romers livsvillkor i samhället ska kunna förbättras. Arbetet förutsätter en nära dialog och samverkan med romer. Inom ramen för uppdraget ska delegationen undersöka situationen för romska barn och ungdomar.

Projektets mål

Projektets mål är en tredelad studie om situationen för ungdomar och i synnerhet romska ungdomar. En del avser en beskrivning av gruppen unga utanför i stort, en del gäller en intervjustudie med ett antal unga vuxna romer och den tredje delen handlar om kommunernas tillsynsansvar för ungdomar upp till 20 år enligt Skollagen.

Projektbeskrivning

Inom projektet ska intervjuer med unga vuxna romer göras, en enkätstudie riktad till kommuner och uppföljande telefonintervjuer, materialinsamling och bearbetning samt analys.

Genomförande

Projektet genomförs av Ungdomsstyrelsen. Till projektgruppen ska knytas en romsk representant..

Disposition

Leverantören ska lämna en disposition och tidsplan på hur studien ska genomföras senast den 30 december 2008.

Redovisning

Studien skall redovisas i en skriftlig rapport på svenska senast den 31 maj 2009.

Leverantören ska vid behov kunna medverka med föredragning vid minst 2 tillfällen.

Under konsultuppdragets genomförande skall leverantören samråda med Anna-Sofia Quensel, enligt överenskommelse.